

MEDELTIDSARKEOLOGISKA FÖRENINGEN (MFA)

Kraftstorg 1,

223 50 LUND

META

87 4

ÅRSMÖTE

Medeltidsarkeologiska föreningen har årsmöte

Tid: Onsdagen 24/2 1988 19.00

Plats: Café Arbman Historiska museet Lund

Program: Årsmötesförhandlingar

Föredrag av Anders Ødman:

Tre borgar i Stockholm

Samkväm med förtäring

ALLA HJÄRTLIGT
VÄLKOMNA

REDAKTIONELLT

Medeltidsarkeologin är till sin natur tvärvetenskaplig. Inom ämnet finns utrymme för en stor variation vad gäller materialtyper och metodiska ansatser. Det är därför betecknande att de tre uppsatserna i detta häfte formellt sett inte är uppsatser i medeltidsarkeologi, utan författade av forskare inom disciplinerna ekonomisk historia, historia och arkeologi. Likväl är uppsatsernas ämnen, källmaterial och metoder sådana som i högsta grad hör hemma inom disciplinen medeltidsarkeologi, om man nu ser medeltidsarkeologi som studiet av det medeltida samhället utifrån dess materiella lämningar. Denna sistnämnda fråga, om ämnets identitet och förhållande till grannämnena, kommer att aktualiseras i en rad inlägg i META under 1988.

Föreliggande häfte inleds av Janken Myrdal, som utifrån en närmast etnologisk utgångspunkt skriver om medeltidsarkeologernas bristande kunskaper om och intresse för de stora mängder fragment av träredskap som tagits fram vid olika undersökningar och idag ligger obearbetade i våra museer. Han presenterar också den metod som utvecklades i samband med bearbetningen av Elisenhofmaterialet.

Barbro Bergners och Marianne Karlsson Lönns bidrag har sina ursprung i en doktorandkurs för medeltidsintresserade, som arrangerades av universiteten i Göteborg och Lund. Det är intressant att läsa, hur man med nya material och metoder kan blåsa nytt liv i den gamla debatten om en eventuell kultkontinuitet och betydelsen av övergången från hedendom till kristendom.

Vid det senaste årsmötet framkom den kritiken, att META innehåller för få debattartiklar. Det är därför glädjande att se hur debatten om 1100-talets svenska myntning fortsätter i detta häfte. Det är Eva Svensson som besvarar Carsten Ljungkvists kritik.

META brukar bevaka Riksantikvarieämbetets metodkonferenser. Så är fallet även i år, trots att ämnet inte var uttalat medeltidsarkeologiskt. Mats Roslund ger en fyllig rapport från Ölandskonferensen.

Under rubriken LITTERATUR publiceras en lista över samtliga uppsatser och avhandlingar som framställts vid institutionen i Lund. Tillsammans med den lista som publicerades i META 1987/1-2 över motsvarande arbeten från Århus får man en god överblick och ett bra hjälpmedel för fortsatta studier och forskningar.

Till sist ytterligare en bildframställning av META-redaktionen i arbete:

FÖREMÅLENS FORMLÄRA - EN METODDISKUSSION

Karl Marx skrev i första bandet av Kapitalet (1969 s 155-56):

"Lika viktig som undersökningen av skelettrester är för kännedomen om utdöda djurarter, är det att studera resterna av arbetsmedel för att få kännedom om förgångna ekonomiska samhällsformer. Det som skiljer de ekonomiska epokerna, är inte vad som tillverkas, utan hur, med vilka arbetsmedel. Arbetsmedlen är inte bara måttstock för den mänskliga arbetskraftens utvecklingsgrad utan karakteriserar också de samhällsförhållanden, under vilka arbetet utföres."

Och i en not tillägger han:

"Av alla varor har de egentliga lyxvarorna den minsta betydelsen för den teknologiska jämförelsen mellan olika produktionsepoker."

Marx har här givit en ganska elegant sammanfattning av några centrala skäl till att föremålsforskning är viktig. När han skrev detta för mer än ett sekel sedan fanns dock få möjligheter att genomföra ett sådant program för studiet av äldre perioder. Idag ges sådana möjligheter.

Vid ett besök i Statens Historiska museums eller Kulturens magasin finner man rum innehållande tiotusentals bearbetade träbitar, brottstycken av föremål, från medeltiden. De flesta av dessa härrör sig från de senaste årtiondenas stadsgrävningar. Den fråga jag här skall behandla är hur detta viktiga källmaterial, inte bara rörande arbetslivet utan också om medeltidens övriga kulturhistoria, skall kunna avvinnas information.

Orsaken till att trämaterial, när det bevarats, dominerar samlingarna är att fram till 1800-talet befann sig befolkningen i en "träålder". Den absolut övervägande delen av det som omgav människorna i form av redskap och föremål var gjort i trä. Jag kommer därför att koncentrera mig på träföremålen, även om den metod jag här behandlar i princip

också kan användas för de järndelar som framkommer vid utgrävningarna.

Att materialet är svårtolkat beror just på att arkeologin ger oidentifierade brottstycken, från vilka man måste sluta sig till hela föremålets utseende och därifrån till hela den materiella kulturens sammansättning. Därför är också sambandet mellan form och funktion centralt.

I mitten av 1970-talet fick jag, tillsammans med Gertrud Grenander-Nyberg och Matyas Szabo, i uppdrag att publicera ett större trämaterial från den vikingatida byn Elisenhof i södra Jylland. Det fanns då ingen utarbetad metod för analysen av trämaterial. Utgrävningsledaren hade tänkt sig en ganska enkel publicering med teckningar av föremålen och en kort inledande kommentar. Men i så fall skulle fortfarande informationen i detta material till största delen vara förborgad. Vi diskuterade hur vi skulle gå tillväga, och under dessa diskussioner började vi utarbeta en metod för bearbetning. Denna metod har jag också senare använt vid bearbetning av ett mindre antal föremål från Västannor i Dalarna (Die frühgeschichtliche Marschensiedlung beim Elisenhof in Eiderstedt 5. Die Holzfunde. Frankfurt am Main 1985; Vardagsliv i en medeltida bondby. Fynd från Västannorstjärn i Leksand, Dalarna. Leksand 1984).

Det etnologiska parallellmaterialet är oerhört viktigt. Detta kan inte begränsas till Sverige, eller till det område där utgrävningen gjorts, utan måste utsträckas till i stort sett hela den europeiska kulturkretsen, där det kan finnas föremål bevarade i reliktområden. (Gäller utgrävningen perioder före järnålder måste parallellmaterialet hämtas från en än vidare geografisk region.)

Utgångspunkten måste således tas i den gamla allmogekulturen, och då måste man vara medveten om att denna hade en oerhörd formvariation. Just därför att nästan alla föremål gjordes i trä kunde också olika redskap med olika funktion till den ytliga formen likna varandra. En grävspade liknar en brödspade som liknar en åra osv. Dessutom har föremålen i den förindustriella kulturen en individuell form. Varje sked, slaga etc tillverkades individuellt och ofta för en given brukare. Detta medför att

man inom varje funktionellt given form får en vid variation.

Det är också en fördel om man studerar eller åtminstone har kunskap om hela den materiella kulturen, annars ser man alltför ofta det man letar efter. Textilforskaren finner sländor och jordbruksforskaren finner spadar där också andra tolkningar vore möjliga.

Hittills har arkeologerna brustit i identifieringen av föremålens funktion. De har varken ansträngt sig för att identifiera så många föremål som möjligt eller att för varje föremål som förefaller identifierbart analyserat olika tolkningsmöjligheter. Jag har sett en spade katalogiserad som en stolsrygg, för att ge ett exempel.

För att kunna tolka trämaterialen från Elisenhof förutsatte vi oss att bygga upp ett nät av former från hela allmogekulturen. Och genom detta nät av tusentals olika former och formvariationer skulle vi sedan sila träbitarna och se var de fastnade.

Det första steget var att vi lärde oss alla de förekommande formerna, de bevarade träbitarna, utantill. För jättelika samlingar, som t ex Lödeösesamlingen, får man nöja sig med att lära sig de vanligast förekommande formerna och de som förefaller tolkningsbara.

Nästa steg var att gå igenom litteratur och föremålssamlingar. Här hade vi fördel av att arbeta på Nordiska museet, som har ett av Nordeuropas största bibliotek i ämnet och en mycket stor föremålssamling. Vi gick genom hela den litteratur som hörde till europeisk etnologi och studerade särskilt alla verk med många bilder, hela tiden med Elisenhof-samlingen i bakhuvudet. Alla likartade former antecknades.

Föremålssamlingarna ger tredimensionella paralleller som är direkt jämförbara med de brottstycken som det arkeologiska materialet ger. Förutom Nordiska museets samlingar gick vi också igenom centralmuseer och hembygdsmuseer i Schleswig. Studiet av etnologiska föremålssamlingar kan dock aldrig göras lika geografiskt omfattande som litteraturgenomgången.

Det är också viktigt med ett arkeologiskt jämförelsematerial. Före-

målstyper kan ha försvunnit och därför inte vara representerat i de etnologiska samlingarna. Sådana former kan man identifiera till funktionen genom bevarade mellanformer eller mera komplett bevarade exemplar från andra utgrävningar.

Det tredje steget var tolkningen. Om vi inte omedelbart från parallellsamlingen kunde identifiera formens funktion använde vi oss av uteslutningsresonemang. För att undvika misstag är det nästa lika viktigt att identifiera vad en träbit inte varit som att identifiera vad den varit. Detta kräver också en detaljanalys. Förutom att studera formen som helhet måste man också göra klart för sig hur föremålet har hållits (om det har hållits), om eventuella brott kan avslöja påfrestningar, hur slitspår uppkommit, vad rester av sammanfogningar kan avslöja om hela formen.

Måste varje bearbetare genomgå denna process? Vore det inte enklare att en gång för alla upprätta en formlära för föremålen? Försök i den riktningen har gjorts, i och för sig lofvärda, men enligt min mening kan de ännu inte ersätta den typ av genomgång som ovan beskrivits.

Det som redan finns, och som måste utnyttjas, är ett antal klassiska skrifter ur den etnologiska litteraturen där den regionala formvärlden för olika delar av Europa beskrivs med bilder och funktionsbeskrivningar. Några sådana är:

A Bielestein: Die Holzbauten und Holzgeräte der Letten 1-2 (1907-18).

W Bomann: Bäuerliches Hauswesen und Tagewerk im alten Niedersachsen (1927).

E E Evans: Irish folk ways (1967).

K Gaal: Zum bäuerlichen Gerätesbestand im 19. und 20. Jahrhundert (1969).

L Levander: Övre Dalarnas bondekultur 1-3 (1943-47).

I Manninen: Die Sachkultur Estlands 1-2 (1931-33).

K Moszynski: Kultura Ludowa Slowian 1-2 (1929-39).

P Scheuermeier: Bauernwerk in Italien 1-2 (1943-56).

U T Sirelius: Suomen kansanomaista kulttuuria 1-2 (1919-21).

Detta är ett urval och för specialområden finns särskilda arbeten, exempelvis kan för träbearbetning nämnas:

W L Goodman: The history of woodworking tools (1964).

R A Salaman: Dictionary of tools used in the wood-working (1975).

Enligt min uppfattning bör arkeologernas ansträngningar inte nu i första hand inriktas på att framställa översiktsverk, utan på att bearbeta det opublicerade arkeologiska materialet. Detta kommer att ge oss kunskap om den medeltida svenska formvärlden, och därifrån kan sedan översiktsverk skapas som kan användas exempelvis i utbildningen av medeltidsarkeologer.

Ytterligare en viktig del i tolkningen av föremålets funktion är träslagen. Här krävs hjälp av naturvetares analyser. Med utgångspunkt från kunskapen om träslaget kan man se om den antagna funktionen förefaller rimlig. Val av träslag till olika föremål har varit starkt bundet av traditionen, men samtidigt varierat regionalt (beroende på tillgången av björk, en etc). För Danmark och Norge finns utförliga etnobotaniska arbeten, men däremot inte för Sverige. Dessa är:

J Brøndsted: Folk og flora. Dansk etnobotanik 1-2 (1978-79).

O A Høeg: Planter og tradisjon (1974).

För Sverige är det etnologiska uppteckningsmaterialet en användbar, men tyvärr svåröverskådlig, källa till olika träslags användning i skilda delar av landet.

Ytterligare en kontroll kan vara att rådgöra med hantverkare och andra som upprätthåller en levande tradition, samtidigt som man måste vara medveten om att de representerar det senaste skiktet av denna tradition. Det arkeologiska experimentet är en annan kontrollmöjlighet, som dock kräver sin speciella metod, även om det måste ta sin utgångspunkt i det etnologiska materialet.

Hur noggrant man än går tillväga kan man ändå inte räkna med att till funktionen identifiera mer än på sin höjd kanske 10-20% av de tillvaratagna bitarna. Detta beror på att man måste finna den karakteristiska detaljer för att kunna identifiera ett föremål. Har endast ett brottstycke mitt på en handval bevarats är det inte möjligt att identifiera

det som tillhörigt en slaga. Första när man finner huvudet till handvalen med den form som bindslets fastsättning och slitning givit kan detta identifieras som en del av en slaga.

Jag skall här ge några exempel på den ovan beskrivna arbetsmetoden. Det första exemplet är en form som till en början motstod våra tolkningsförsök eftersom denna föremålstyp nästan helt försvunnit ur det senare

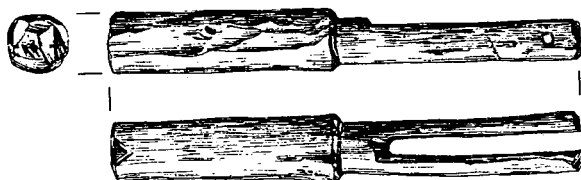

Fig.1

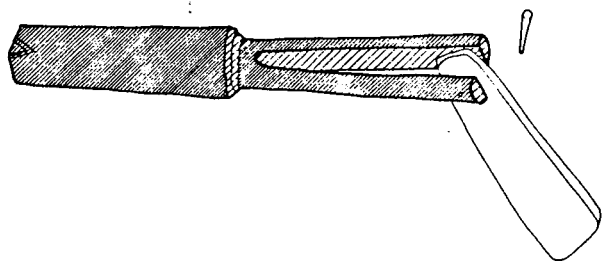

Fig.2

etnologiska materialet i Sverige. Det är ett handtag med ett kluvet skaft (Fig.1). En genomgång av det europeiska etnologiska materialet gav dock snart lösningen, det hade varit en nyckel. I det kluvna skaftet hade en lös tunga hängt. När nyckeln stucks in i låsets öppning föll tungan ned och tack vare den exakta längden på tungan blev det möjligt att bit för bit skjuta undan en regel (Fig.2).

Det andra är ett exempel på ett uteslutningsresonemang. En grupp av föremål bestod av ett handtag med en krok i änden (Fig.3). Vad var detta,

jordhackor, krokar att hänga saker i? Om det varit en krok att hänga någonting i skulle den haft slitspår i själva haket, vilket denna typ av föremål saknade. (Krokar har dessutom oftast en slät baksida om de skall sättas fast mot väggen, eller en skåra längst upp om de skall hängas i taket.) Denna möjlighet kunde därför uteslutas.

Om det varit en oskodd jordhacka borde slitspåren på spetsen varit

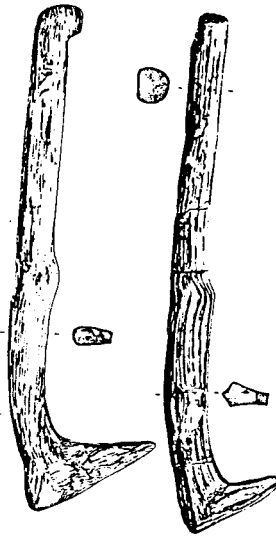

Fig.3

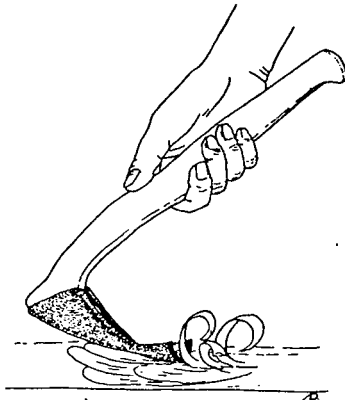

Fig.4

märkbara. Detta var inte alls fallet. Krokens spets var istället mycket välbevarad på alla dessa föremål. Även detta alternativ uteslöts.

Snedriktade hak på krokens sida syntes tydligt på flera av dessa föremål. Detta tydde på att redskapet varit försett med järnskoning (vilket redan den skyddade och opåverkade spetsen antytt). Riktningen på haken visade att föremålen sannolikt hade haft skaftlapsskoning, och inte holksskoning. Den sistnämnda skulle nämligen givit ett märke runt hela kroken. Märkenas placering tydde också på att bladet varit tvärställt. Så återstod två alternativ: järnskodd jordhacka eller tväryxa?

Alla dessa redskaps handtag hade en nedre del (närmast kroken) som var smal och bågböjd. Ett sådant utseende ökar precisionen, men det är knappast lämpligt för grövre jordarbete. Det sannolikaste var därför att detta varit tväryxor (Fig.4). Till denna tolkning anslöt träslaget. De var gjorda av bok, och senare etnologiskt material visar att man i Danmark använt bok för yxskaft.

Det tredje exemplet visar det motsatta, nämligen hur vi istället för att gradvis snäva in antalet tolkningar efter hand ökade det. Det gäller de sk korvpinnarna, som dyker upp i de flesta arkeologiska utgrävningar med träföremål. Den ursprungliga tolkningen är inte alls förkastlig, bara pinnen är nålformad, spetsen (eller spetsarna) skarp och pinnen inte alltför väl utformad (slipad el dyl). Vid tillverkning av korb som inte surrades i ändarna utan fästes ihop med pinnar åtgick betydande mängder pinnar, ungefär 50 till ett svin och 100 till en kalv. Denna typ av föremål bör också haft en stor möjlighet att hamna bland avfall och därigenom bevaras.

Men för pinnar finns också en rad andra tolkningsmöjligheter. Dymningar för sammanfogning är en. Pinnar spetsiga i båda ändar och välformade kan ha varit sländtenar om de inte är för korta (inte kortare än 12-15 cm). Korta pinnar som är spetsiga i båda ändar kan ha använts som motsvarande fiskkrokar. Spetsade pinnar användes också för att spänna ut hudar eller fisk som skulle torka. Man kunde också fästa hudar i marken med pinnar, och spetsiga pinnar kunde användas för att fästa ihop exempelvis en näverkont eller dylikt.

Pinnar tillhör därför en typ av föremål där man ofta måste hålla ett

stort antal möjligheter öppna, även om man också här med framgång ibland kan använda uteslutningsresonemang (med avseende på storlek, träslag etc).

Metoden för tolkning av träföremål kan ytterligare förfinas och utvecklas. Men om vi skall tillgodogöra forskningen de stora träsamlingarna från medeltiden finns ingen annan väg än ett mödosamt och noggrant analyserande av tusentals trästycken.

En sådan genomgång skulle kunna ge oss kunskap om exempelvis den tekniska utvecklingen inom det medeltida hantverket. Idag kan vi bara anta att det förmodligen skett en förändring. Sannolikt har exempelvis arbetsproduktivitet under vissa perioder ökat, med därav följande förändringar i utbytesförhållandet mellan hantverk och jordbruk.

Jag skall här ta ett exempel på en trolig sådan förändring. Den enkla bågsvarvet har sannolikt varit helt dominerande under järnålder och även in i tidig medeltid (Kulturhistoriskt lexikon för Nordisk medeltid, art Svarvare av J Granlund). I Västannor fann man en kort båge av en som jag tolkat som troligen tillhörande en borrh eller svarv. Bågsvarven efterträddes under medeltiden av svarvstolen med fottrampa, svegsvarven. Denna innebar en helt annan teknik, där ett vidare register av föremål kunde tillverkas och dessutom snabbare, men den krävde också större investeringar och hantverksskicklighet. Medan bågsvarven som regel bör ha varit knuten till en lokal produktion för eget eller de närmastes behov har svegsvarven säkerligen varit kombinerad med en ökad specialisering och produktion för avsalu. Men när och var infördes svegsvarven? Denna frågas lösning kan vara en del i en undersökning av den ökade samhällsliga arbetsdelningen under medeltiden.

Och avsikten med föremålsforskning är naturligtvis inte knappologi, forskning om föremålen i sig, utan att klarlägga den materiella basens förändring för att därigenom bättre förstå hela samhällsstrukturens utveckling.

Janken Myrdal
Stockholm

HEDNISKA KULTPLATSER OCH KRISTNA KYRKOR I STORSJÖBYGDEN

Olaf Olsens avhandling "Hørg, hov og kirke" kan sägas utgöra en historiografisk gräns mellan ett äldre och ett nyare forskningsläge i frågan om de första kyrkornas förhållande till de hedniska kultplatserna. Hela frågan hade aktualiserats genom de utgrävningar som gjorts i danska medeltidskyrkor från slutet av 1940-talet och framåt i akt och mening att söka spår efter missionstidens träkyrkor. Enligt en utbredd uppfattning som enligt Olsen också gett genomslag i historisk och arkeologisk litteratur, skulle de första kyrkorna ofta ha byggts på hedniska kultplatser och tempeltomter. Det då nyligen framtagna arkeologiska materialet visade dock entydigt att så gott som alla de undersökta kyrkorna uppförts på mark som tidigare varit obebyggd, ja med få lämningar av tidigare mänsklig aktivitet över huvud taget (1).

Det bör påpekas att de i sammanhanget mycket relevanta undersökningsresultaten från grävningar i medeltida bykärnor, vilka ligger till grund för teorierna om flyttning av byarna under 1000-talet, inte var förhanden när Olsen skrev sin avhandling (2).

Som Olsen konstaterar betyder dessa negativa resultat inte att teorin om kultplatskontinuitet därmed kan avvisas. En avgörande fråga blir istället i vilken utsträckning den hedniska kulturen egentligen använde specifika kultbyggnader? Om den i huvudsak utövades i det fria ger nämligen utgrävningar inne i kyrkorna knappast några upplysningar även om dessa kyrkor skulle ligga på själva den heliga platsen. Avhandlingen penetrerar därför noggrant frågan om hur och var den hedniska tron praktiserades.

Starkt inspirerad av den historiekritiska skolan rensar Olsen ut den största delen av den norröna litteraturen som källa till kunskap om den

vikingatida och tidigkristna religionsutövningen (3). Samma restriktiva hållning har han till de skriftliga berättande källorna.

I Fadlans och faktiskt även Adams av Bremen detaljrika skildringar undgår i alla fall utsortering och en stor del av det folkliga traditions-materialet. Det senare har, menar Olsen, till sitt innehåll i stor utsträckning influerats av 1800-talsupptecknarnas nationalromantiska svärmeri som var särskilt starkt i Island varifrån de flesta av dessa muntliga referenser mynnar (4).

Jag lämnar hela diskussionen om källorna därhän, då jag saknar resurser att värdera och eventuellt kritisera Olsens resultat och konstaterar bara att Olsen ändå får en hel del kvar av kunskap om den hedniska kultens organisation och praxis. Några av huvuddragen kan sammanfattas som följer (5).

Hedniska kultbyggnader?

Det vikingatida samhällets funktioner var integrerade. Kungens/hövdingens/stormannens ledarroll innebar också att han var ledare för den gemensamma kulten. Denna tradition hade sitt ursprung i ett sakralt hövdingeväsen.

Såväl centrala, som lokala kultplatser fanns. De religiösa samfälligheterna var identiska med tingssammanslutningarna med bygdetinget som bas. (Jmf Gutasagan och dess omnämnande av olika grader av blot för hela Gotlands resp tredingarnas religiösa fester. Rangordningen av kultplatser motsvarades alltså av den rättsliga indelningen.) Förutom denna "tingskult" där en bygds eller ett helt lands fria män deltog, har också religionsutövningen skett hemma på gårdarna och på gravplatserna.

Blotet var kärnan i umgänget med gudarna och kunde ha karaktär av tackoffer eller böneoffer. Oavsett vilket syftet var kunde formen vara antingen gåvooffer eller konvivieoffer. Gåvooffret var särskilt typiskt för centralhelgedomarna medan konvivieoffret, som innebar att kultförsamlingen styrktes genom förtäringen av det till gudarna helgade mat- eller

dryckesoffret, hade en bredare karaktär. Människooffer förekom vid de förnämsta kultplatserna. Enligt Gutasagan offrades människor vid det för hela Gotland gemensamma blotet, medan det vid tredingsbloten offrades endast djur och mat. Konvivieoffret bör ha inneburit ett behov av byggnader där den rituella måltiden kunde äga rum och namnet Hov kan just beteckna platsen där sådana gillen hölls, dvs den gård som tjänade som säte för en organiserad hednisk gudadyrkan (2). Hoven var enligt Olsen fasta centra för lokal kult i Norge, Island och delar av Sverige under vikingatid. Däremot saknar de danska hovnamnen sakral betydelse .

Speciella kultföremål kan ha haft sin plats i gårdens (hovets) gilleshall, t ex utsmyckade högsätesstolpar, men den religiösa funktionen skulle enligt Olsen framförallt ha betonats genom uppsättande av särskilda vävnader vid kultfesterna.

Det fornnorska horgr (grundbetydelsen är 'stenhög') är likaså förknippat med den hedniska religionsutövningen och är i betydelsen 'helig plats' äldre än hov. Olsen tecknar en utvecklingskedja: från att ursprungligen endast ha utgjort en samling staplade stenar kom efterhand beläten, gudabilder att placeras på horgen. Arkeologiska fynd visar enligt Olsen, att detta ibland var fallet redan under tidig järnålder. Gudabildens placering på horgen kunde motivera att någon typ av skydd byggdes. "The horgr became not a spacious temple where ritual meals were held but a shrine." (6).

Vé är en mycket gammal samgermansk beteckning för helig plats. I Danmark förekommer vi i huvudsak i samband med platser av stor religiös betydelse - Viborg, Odense (Odensvi). Vinamn är särskilt vanliga i Sverige.

Hof, horgr och vé utgör tillsammans stordelen av namnmaterialet. Några andra namntyper har också nämnts som möjliga beteckningar för kultbyggnader. Det gäller det gotiska alhs, 'helgedom' och teofora ortnamn med efterledet salr, ex Odensala (/h/er synes der virkeligt at kunne være tale om bygninger med kultformål") (7) liksom de danska Onsild och Vognsild som båda är sammansatt av Odins- och hyllæ. (7)

Samtida historiska källor och ortnamnsmaterialet ger enligt Olsen

dock vid handen att kulten under vikingatid huvudsakligen utövades utomhus eller i en gårds gilleshall - det viktigaste undantaget skulle vara horgen: en byggnad med enbart religiös funktion. Den hedniska helgedomen vid Uppsala skulle kunna betecknas horgr utifrån de berättande källorna. Dessutom är "Uppsalatemplet" för Olsen den enda, någorlunda trovärdigt konstaterade kultbyggnaden på grundval av arkeologiskt material.

Kultkontinuitet

Enligt Olsen skulle den centrala helgedomen vid Uppsala möjligen också vara det enda exemplet på kontinuitet hos en kultbyggnad tvärs igenom religionsskiftet. Det finns indicier som kan tolkas så att den kristna kyrkan byggdes på precis samma ställe som ett vikingatida "tempel". Olsen vill också se en arkitektonisk kontinuitet från byggnaden på horgen till de norska stavkyrkorna med förhöjt mittparti.(8)

Det är också möjligt att behandla frågan om kultkontinuitet i ett uttalat socialt sammanhang. Olsen gör det tyvärr inte, han förefaller inte anse det motiverat att vidga problemställningen.

"Place-name scholars attach importance to the fact that many churches in Norway and Sweden are in places which are called Hof or other cult names: But to use this as proof in the identification of a certain ritual spot is not justifiable, as these names do not specifically refer to the site on which the church was built, but to the farm or village on whose land the church stands. Such place-names reveal simply that those who founded the churches were descendants of the powerful men who had once guarded pagan cult." (9)

Men just där börjar det bli riktigt intressant. Vad innebar kristnandet för relationerna mellan människorna? Hur mycket bevarades av den vikingatida strukturen? Innebar övergången till historisk tid tid, "medeltiden", verkligen ett brott med det gamla? Kanske skulle forskningen i högre grad behandla vikingatid och tidig medeltid

"organiskt"? Har forskningen övervärderat betydelsen av de företeelser vilkas själva natur gör dem väl synliga: införandet av den kristna kulturen - lärd elit, skriftspråk och skriftlig kommunikation, heltäckande organisation - och en kungamakt vars symbolspråk helt anknyter till denna? Om så skulle vara blir det också möjligt att kritiskt diskutera periodiseringen.

Maere och Eskilstuna

Olsens avhandling kom att innebära en viktig rensning av problemområdet. Den tidigare forskningen hade i stor utsträckning baserat sina slutsatser på tendentiösa och dåligt genomförda grävningar och övertolkning av medeltida källor. Något "sista ord" utgör däremot inte avhandlingen.

Kort efter det att Olsens avhandling publicerats (1966) genomfördes en omfattande arkeologisk undersökning av Maere kyrka i Tröndelagen. Maere har antagits ha utgjort centrum för den hedniska kulturen i Nord-tröndelagen och blev också centrum - centralkyrka - för Sparbyggjafylket i och med kristnandet. Och som utgrävningsledaren Hans-Emil Lidén uttryckte det var det "just as Maere, if anywhere, that - given favourable find circumstances - the validity of the theory of a topographical and structural connection between hov and church could be tested, and the general picture Olaf Olsen has sketched be either modified or amplified". (10).

Resultatet blev att befintligheten av en vikingatida byggnad under kyrkan kunde konstateras (dvs stolphål). Speciellt intressant var det stora antal guldgubbar (19 st) som hittades i det vikingatida lagret, framförallt i närheten av stolphålen. "Guldgubbar" betecknar mycket små och tunna guldbleck med en eller två människofigurer (man och kvinna) inpräglade. Guldgubbarna i Maere föreställde just sådana par. Storleken var ca 1 cm² (Fig.1).

Fig.1. Guldgubbar från Mære.

Det har antagits att de guldbleck som föreställer en person är från folkvandringstid, medan de tvåfiguriga hänförts till vikingatid (11). Men denna dateringstypologi kan diskuteras. Utifrån passager i Landnamabok och Vatsdoelasagan vill Lidén anknyta guldgubbarna till den hedniska kulturen. Hans hypotes är att de i sagorna nämnda högsätesstolparna var religiösa föremål med placering i hovet, dvs enligt Lidén en byggnad som helt eller delvis var avsedd för kultändamål. Stolphålen som hittades under kyrkan och som tidfästas till vikingatid vill Lidén se som avsedda för högsätesstolparna.

Väster om den tidiga träkyrkan och även innanför dess västvägg hittades kristna gravar äldre än denna. På grund av deras läge knyter Lidén dessa gravar till den vikingatida byggnaden som antas ha stått kvar tills träkyrkan byggts. Slutsatsen blir att "the gullgubbe-building" fortfarande existerat när de första kristna begravningarna ägde rum. Enligt Lidén blir det då svårt att hävda något annat än att en byggnad omgiven av kristna gravar kan ha varit något annat än en kristen kyrka. En kyrka som alltså tidigare haft hedniska kultfunktioner (12).

I ett svar på Lidéns artikel är visserligen Olsen kritisk till Lidéns resonemang om högsätesstolpar och dess anknytning till hovet (Olsen har ju en i grunden annorlunda värdering av såväl de isländska sagornas tillförlitlighet som av hovens karaktär) men håller det ändå för möjligt att Maere utgör en parallell till Uppsalatemplet och dess fortsättning som kristen kyrka (13).

Likheten är stor mellan utgrävningen i Maere och den i Eskilstuna (klostret), även om ledaren för den senare, Sune Zachrisson, inte var inne på så djärva tolkningar som Lidén. Även i Eskilstuna hittades under den

romanska stenkyrkan en byggnad från yngre järnålder (dvs 4 stolphål) som fick beteckningen "profan" och två guldgubbar av samma typ som i Maere, dvs föreställande en man och en kvinna i helfigur med ansiktena mot varandra. Zachrisson daterar den till 700-talet (14), men enligt Stenbergers dateringsschema borde de snarare hänföras till vikingatid.

I en kommentar till Lidéns artikel utvecklar Wilhelm Holmqvist (som grävt i Helgö) idén om guldgubbarna som indikator på hednisk kult. På Helgö ö (där namnet visar öns religiösa betydelse) hittades 26 guldbleck. Han nämner vidare det remarkabla i att de övriga platser i Sverige där tvåfiguriga guldgubbar påträffats alla bär tuna-namn: Ulltuna, Svintuna, Eskilstuna. När det gäller blecken från Svintuna och Eskilstuna har de enligt Holmqvist otvivelaktigt hittats i anslutning till byggnader och detta är troligen också fallet beträffande Ulltuna (11?). Angående Eskilstuna framkastar Holmqvist hypotesen att den romanska stenkyrkan var den helige Eskils gravkyrka och att den byggnad som kan förmodas ha stått på platsen innan var områdets renade hedniska kultbyggnad, utvald av den helige Eskil att utgöra platsen för en ny kristen kyrka av sten (15).

På Helgö påträffades guldgubbarna inom ett område där man också fann en rad föremål med anknytning till kristen kult och enligt Holmqvist är det möjligt "to interpret this unreservedly as to mean that the Christian cult was introduced into the premises where earlier pagan sacrificial feasts had been held" (16).

Holmqvist pekar slutligen på de gotländska kyrkogårdsfynd som klart visar kontinuitet från vikingatid in i tidig medeltid. "It must only be a matter of time before the same continuity as regards cult buildings can be demonstrated." (17).

Kultkontinuitet i Storsjöbygden?

Med denna beskrivning av forskningsläget följer nu en översiktlig redogörelse för förhållandena i Storsjöbygden (Se figur 2). I tablåform redovisas nedan en inventering av 17 kyrkor, varav 16 är sockenkyrkor,

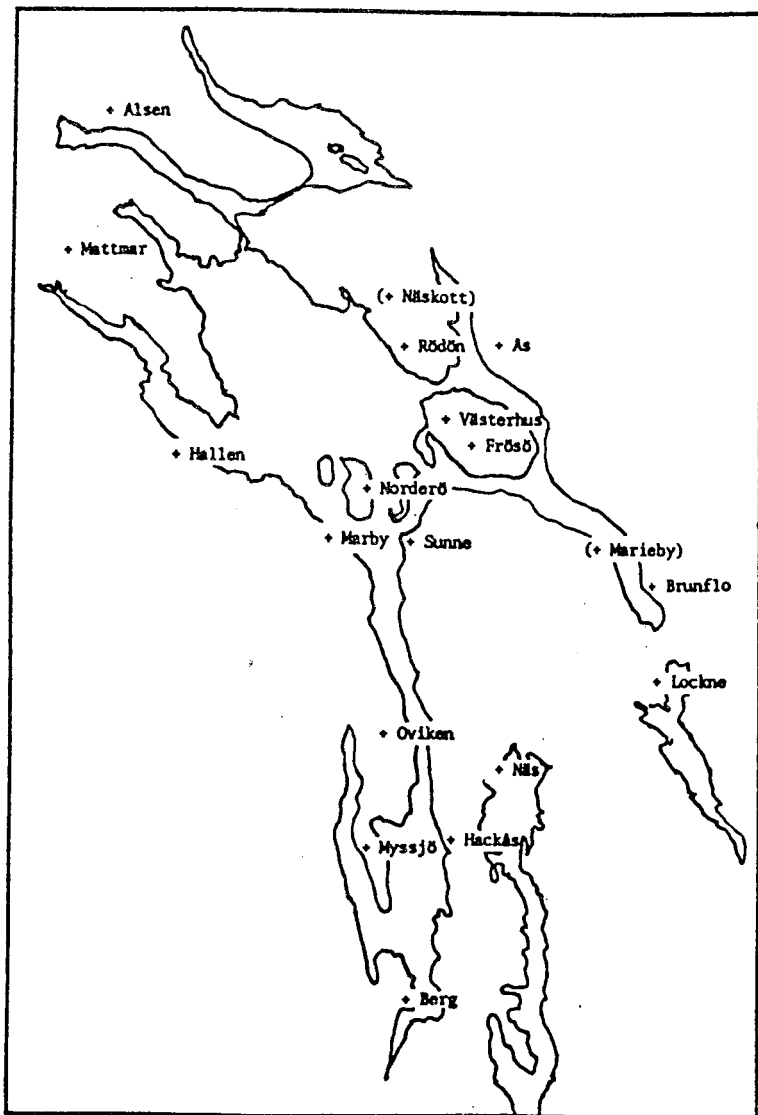

Fig.2. Storsjöbygden med de inventerade kyrkplatserna markerade. De inom parantes ingår ej i undersökningen.

utifrån de kriterier som här kan anses relevanta (se tablå 1 i slutet av artikeln):

1. Eventuella arkeologiska undersökningar eller golvupptagningar i kyrkorna.
2. Förekomsten av vikingatida fynd inne i kyrkan (t ex fynd av guldgubbar). Här måste man ha i minnet att i de allra flesta kyrkor har inga arkeologiska golvundersökningar överhuvudtaget gjorts
3. Förekomst av hedniska kultnamn i samband med kyrkplatsen.
4. Förekomst av gravhögar från yngre järnålder inom 200 m från kyrkan. Sträckan kan diskuteras.
5. Datering och olika data angående platsens medeltida stenkyrka vilka säger en del om bygdens/socknens medeltida betydelse och status och därmed kanhända också om dess tidigare roll.

Observera att befintligheten av en äldsta stavkyrka endast konstaterats i Mattmar (18) och antagits i Västerhus. Det är dock rimligt att anta att stenkyrkorna över lag haft föregångare i trä.

Endast fem kyrkor (Frösö, Västerhus, Rödön, Mattmar, Hackås) har i någon mån berörts av arkeologiska golvundersökningar. I två av dessa har vikingatida fynd gjorts. Hur skulle bilden se ut om ordentliga utgrävningar åtminstone av koren i samtliga kyrkor gjorts?

Både vad gäller kultnamn och näraliggande gravhögar är frekvensen hög. Sex (ev sju) av de 17 kyrkplatserna kan knytas till hedniska kultnamn. Fem ligger på områden med namn Hov (19). Hovslägden i Lit (utanför uo) (20). Den ligger en bra bit från den medeltida kyrkplatsen. Namnets efterled, -lägden, betyder lågt liggande betes- eller slåttermark och skulle därför kunna ha legat ett stycke från ett senare försvunnet Hov. Möjligheten av ett samband mellan den medeltida kyrkplatsen och ett Hov i Lit kan därför inte utan vidare avfärdas.

Vid samtliga kända jämtländska hov-gårdar har alltså kyrkor byggts i tidig medeltid. I Norge är motsvarande andel ungefär hälften (21).

Sambandet mellan Vi i Näs sn och kyrkbolet framgår av två 1600-talskartor (se figur 3, där de två kartorna lagts intill varandra). Kyrkans

mark måste ses som avstyckad från ett ursprungligt större Vi. (Förutom Vi i Näs sn finns ett av Carl Lindberg antaget Ullvi i Hackås sn.) 22.

Vad beträffar Norderön kan, förutom anknytningen till Njord och förefintligheten av ett Hov i anslutning till kyrkplatsen, nämnas ett jordområde Lunderänget som sedan gammalt varit kyrkogods (23).

I Brunflo finns två byar med namnen Lund eller Lunne, varav den ena ligger ett par kilometer från kyrkan och därför inte är relevant. Det andra Lund har jag inte lokaliserat.

Det finns mycket få hedniska kultnamn som inte fått någon fortsättning som kyrkplats. - Förutom ovan nämnda Lund/Lunne återstår i övrigt bland de klara kultnamnen i Storsjöområdet endast Odensala (24). Namnet tyder på relativt sen tillkomst och det har en "aristokratisk" koppling. Båda förhållandena talar för att platsen borde ha kommit att bevaras som eller utvecklas till centralort. Så blev inte fallet. Odensala visar sig i 1500-talets skattematerial vara en ovanligt stor gård, men inget talar för att den spelat någon särskild roll under medeltiden. Det närbelägna Torvalla är enligt Flemström inget kultnamn.

Vid 11 av de 17 kyrkorna kan man hitta gravar från yngre järnålder, enstaka högar eller gravfält. I vissa fall ligger de mycket nära (Frösö, Hackås) (25).

Kultnamnens och järnåldersgravarnas platssamband med kyrkorna är starkt och tyder på en samhällsstrukturrell kontinuitet och stabilitet, men bevisar inte att det på dessa platser skulle ha legat hedniska kultanläggningar med senare fortsättning i kristna kyrkor. I ett par av kyrkorna har dock sådana fynd gjorts att frågan om kultkontinuitet i snäv mening kan diskuteras. Det gäller Hackås och Frösö kyrkor. Dessa kommer därför att få en närmare behandling. Även Västerhus kapell kommer att kort beröras.

Frösö två kyrkor

Redan genom en blick på kartan kan man se att Frösön utgör ett naturligt

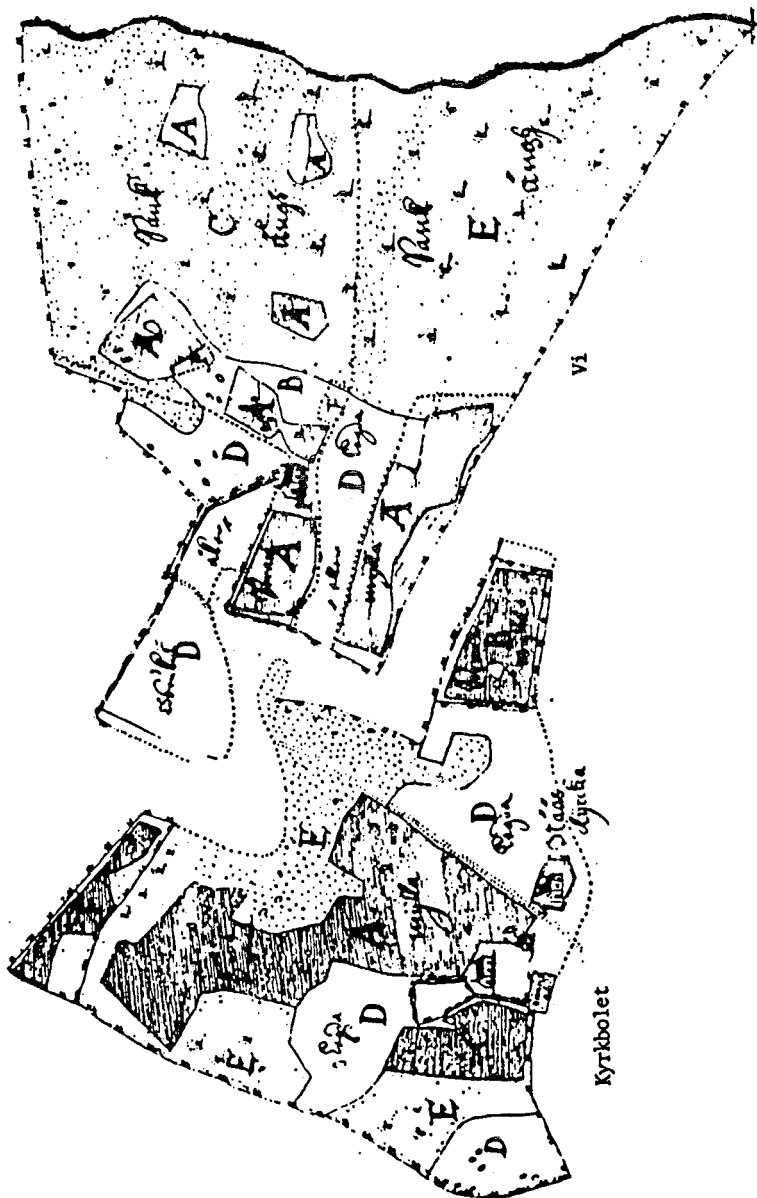

Fig.3. Kyrkbolet och Vi. Kartorna troligen utförda av lantmätare Olof Larsson Tresk c:a 1650. Lantmät. styr. arkiv V:1.

centrum för Storsjöbygden och för hela Jämtland. Det skriftliga källmaterialet visar också att Frösön, åtminstone från 1300-talet, var säte för administrationen (kungsgård). Det råder dock ingen tvekan om att ön utgjort ett maktcentrum redan långt tidigare. Den berömda runstenen (Sveriges nordligaste) visar detta tydligt, liksom det faktum att Jamtamot, alla jämtars ting, var förlagt hit. Att ön helgats åt guden Frö gör det rimligt att anta att här funnits en mycket potent kultplats (26).

I samband med det nämnda alltinget på Frösön, hölls också en marknad som kan ha varit en av de största i Norden vad beträffar skinn. Den finns tidigast omnämnd i en passage i äldre Frostatingslagen (27). Tidpunkten för tinget och marknaden var vårdagjämningen, under medeltiden firades då Gregoriusmässan efter vilken marknaden kom att få sitt namn - Gregorii marknad. Som Ahnlund påpekar tyder denna anknytning till solåret på ett hedniskt ursprung (28). Likheten är påfallande med Distingsmarknaden i Uppsala - även på Frösön finner vi kombinationen kult - ting - marknad.

Runstensens text lyder: "Östman, Gudfasts son, lät resa denna sten och göra denna bro och han lät kristna Jämtland. Asbjörn gjorde bron. Trjon och Sen (eller Sten) ristade dessa runor." Stenen brukar dateras till ca 1050.

Ahnlund hittar som enda parallell till Frösöstenens ordval Jellingestenens med dess myndiga inskription om Harald som vann Danmark och gjorde danerna kristna (29). Brobygge var en kristen meritering och i det här fallet av sällsynt hög klass, senare tider skulle komma att nöja sig med en färja. Namnet Östman kan tolkas som beteckning för jämte från norsk horisont, och denne person måste ha varit hövding eller småkung i ett konsoliderat territorium med egen, avgränsad status. Det finns inget fog för åsikten att Jämtland vid denna tid "politiskt" skulle ha hört till Sverige eller till Norge.

En trolig sonson till runstensens Östman, Guttorm Östmansson "öster från Jämtland", omnämns i en norsk ättelängd från 1250, ingående i Fågrskinna. Han bör ha levat under andra hälften av 1100-talet och var svåger

till Bård Guttormsen på Rein i Nordmøre, vilkens ene son var kung Inge av Norge (+ 1217) och en annan var Skule Jarl (+ 1240), vilken bl a kom att behärska Jämtland (30). Åtminstone inemot år 1200 bör alltså den tidigare hedniska stormannasläkten behållit sin makt och status.

Trots stenens framhävande av religionsbytet som en mans verk får det anses rimligt att se kristnandet som en mer kollektiv handling, kanske något i stil med det isländska alltingbeslutet år 1000. Någon total genomslagskraft fick det inte heller. I avlägsna bygder som t ex Strömsund skulle ännu i början av högmedeltiden ingen kunnat sitt pater noster (31). Men att Storsjöbygden i sin helhet, liksom hela området efter handels-/pilgrimleden till Trondheim (bl a Åre och Undersåker) mycket tidigt omvändes, måste stå utom allt tvivel.

På Frösön kom att stå två kyrkor, varav den ena blev sockenkyrka och den andra, Västerhus kapell, tidigt kom att överges.

Frösö kyrka: Kyrkan ligger på en plats med namnet Hov. Mycket nära kyrkan ligger ett antal gravhögar från järnålder. Den nuvarande kyrkans hela murverk är säkerligen medeltida. Ett västtorn, troligen uppfört i försvarssyfte under slutet av 1100-talet, har funnits, men dess övre del revs efter ras på 1700-talet och kom sedan att tjäna som vapenhus. Kyrkan var inkl koret 25,5 m lång (invändigt) förutom västtornet. Den var därmed ovanligt stor. Almqvist vill jämföra den med en grupp kyrkor i Tröndelagen, särskilt Maere kyrka (32).

Hösten 1984 gjordes i Läns museets regi en arkeologisk undersökning av delar av kyrkan i samband med att en tillbyggnad av vapenhuset skulle ske och golvet i långhus och kor isoleras. Hela koret och övergången mellan kor och långhus grävdes ned till orörd mark. Även den del av sakristian som gränsade till koret undersöktes. Huvudaltarets placering i korets mitt har omöjliggjort begravningar i dess östra del och de tidigare lagren var därför oskadade. Där hittades resterna av en stubbe och runt om denna mängder av djurben framförallt från björn (sammanlagt från sex björnar). Även ben (endast käkar och tänder) från älg, får, svin, häst och nöt påträffades. I allmänhet kunde inga tecken på styckning ses,

vilket gör att benen inte bör tolkas som matavfall. Samtliga benfynd gjordes en eller ett par cm ner i ett "mörkt kulturlager med fet jord, nästan svart av kol och sot" (33), blandat med skärvsten. Ytterligare skärvsten låg packad i en samling mitt under koret. Det konstaterades att skärvstenarna måste ha funnits på platsen före trädet (= den mulnade stubben), medan benen kommit dit medan trädet växte. Kol i skärvstenssamlingen daterades till 745 ±85 e Kr och kol från kulturlagret med ben till 920 ±140 e Kr. Prov från själva stubben gav 1060 ±75, vilket skulle vara tidpunkten då trädet dog (34).

Fyndtolkningen är naturligtvis vansklig. Bensamlingen är märklig till sin sammansättning, liksom dess placering. Tiden för trädets nedhuggande kan tyda på ett samband med uppförandet av en äldsta kyrka. Några rester efter en tidig kyrka på platsen har inte rapporterats, men att en sådan funnits före stenkyrkan bör ändå anses som ett rimligt antagande. Det är frestande att spekulera, som grävningsledaren Margareta Hildebrandt gör, över att "Här tog kristen helgondyrkan över förkristen kult. Offerträdet gav plats åt altaret, djuroffren åt myntoffren till den heliga jungfrun" (35). Samtidigt är det svårt att jämföra dessa fynd med något annat. Tills vidare framstår de som unika och därmed också svårtolkade.

Västerhus kapell: Området kring Västerhus kapellruin, Västbyn, är mycket fornminnestätt. Både spridda gravhögar och gravfält ligger nära ruinen liksom odlingsrösen av ålderdomlig karaktär. Kyrkoruinen var svårt skadad då man inledde den arkeologiska undersökningen 1947 och endast grundragen i konstruktionen har kunnat bestämmas. Genom att långa uppehåll gjordes kom undersökningen inte att slutföras förrän under 1952. Västerhusundersökningen är en av de mest kända i Sverige, framförallt beroende på Nils Gustaf Gejvalls analys av skelettmaterialet från kyrkogården.

Kyrkans frilagda grundmurar visade sig representera en typisk romansk stenkyrka med långhus, ett smalare, rakavslutat kor i öster och västtorn med ingång endast från långhuset. Utanför koret hittades fundamentet till en planlagd men aldrig utförd absid. Troligen har den

utlagts i samband med kyrkans uppförande men ändå inte ingått i den ursprungliga planen. Så har man åter ångrat sig då kyrkans murar började resas och byggnaden kom att få det rakavslutade kor som förmodats ha varit den ursprungliga intentionen (37).

Med västtorn och planer på absid framstår kyrkobyggarnas planer som mycket ambitiösa och visar att Västerhus var en betydande plats som måste hyst en relativt sett mycket rik släkt.

Stenkyrkan bör ha föregåtts av en i trä. Några rester av en sådan kyrka har inte påträffats, men utifrån det faktum att en del av gravarnas läge rubbats vid byggandet av stenkyrkan måste en tidigare kyrka ha funnits på platsen, då en kristen begravningsplats också måste ha haft en kyrka. Berthelson räknar med en träkyrka av ungefär samma dimensioner som den senare stenkyrkans långhus (38). Tillkomsttid för denna antagna byggnad bör ha varit 1000-talets andra hälft. Stenkyrkan dateras till omkring 1100 (39). Sockenkyrkan i sten vid Hov dateras till strax före 1200.

Berthelson betraktar Västerhus som Frösöns första kyrka, uppförd kort tid efter kristnandet och med anknytning till det gamla bebyggelsecentrum och i tid och rum även till dess gravfält (40). Det kan dock inte sägas vara klart att kyrkan i Västerhus är äldre än den vid Hov. Den refererade undersökningen av sockenkyrkans korparti kan med god vilja tolkas som att även på den platsen en kyrka uppförts i samband med kristnandet. Det är i vart fall inte troligt att det på Frösön funnits ett kristet Västerhus och ett hedniskt Hov under samma tid. Redan runstenens inskription utgör tillräckligt bevis däremot. Även den senare sockenkyrkans anknytning till namnet Hov måste vägas in när man diskuterar vilken av de två platserna som utgjort vikingatida och tidigmedeltida centrum.

Västerhus kapell bör under hela sin tid ha varit en gårdskyrka-/egenkyrka, vilket väl också är rimligt att förmoda bör ha varit fallet även för åtskilliga, kanske de flesta, av Storsjöbygdens tidiga kyrkor - det speciella består i att Västerhuskyrkan aldrig blev sockenkyrka, vilket de

andra kom att bli.

Liksom fallet är vid Frösö kyrka pekar också fornlämningsbilden runt Västerhus och Västbyn mot en mycket stark strukturell kontinuitet från vikingatid in i medeltid.

Hackås

Området kring kyrkan har namnet. Mycket nära kyrkan ligger gravhögar från yngre järnålder "gårdsgravfält". Gården Hov var under medeltiden säte för Jämtlands enda frälsesläkt - Skånkåätten. Några av dess medlemmar begravdes i kyrkan (41). Den mest kände av Skånkarna var Orjan Karlsson, riddare och omnämnd i Karlskrönikan som en av Karl Knutsson Bondes trogna. Släkten var in i 1500-tal relativt dominerande i landskapet och bör ses som storbönder med en traditionell maktställning baserad inte bara på ekonomisk styrka utan kanske ännu mer på status.

Den romanska stenkyrkan med absid och västtorn (tornet finns ej kvar nu, i övrigt bevarar kyrkan mycket av sin ursprungliga karaktär) pekar klart mot Hackåsbygdens stora betydelse och rikedom som helt säkert varit av samma dignitet som under vikingatid och troligen redan tidigare (42).

1923 genomfördes en omfattande restaurering av kyrkan, varvid en undersökning också kom att göras av det ursprungliga korets golv. Man fann då en grav, mycket skadad av en tidigare golvinläggning. Några få benrester och även blygsamma mängder multnat trä hittades tillsammans med nitar och en "hake av vendeltidstyp". Nitarna var, enligt länsantikvarien Erik Festin som var den som ledde undersökningen, av samma utseende som den han funnit i "endast de förnämligaste jämtländska vikingagravarna, daterade till 900-talet eller något senare". Dessutom hittades ett par bronsföremål, bl a delar av en kedja som daterades till 1000-talet eller tidigare. Kedjetyper börjar uppträda redan under 800-talet enligt rapporten (43). Festin nämner i sin ytterst knapphändigare resumé inget om någon stenhäll, men Almqvist anger i en fotnot att det också ska finnas eller har funnits en sådan som täckt det han kallar

"vikingatidsgraven".

Hur ska nu detta ytterst sparsamt dokumenterade fynd tolkas? Är det fråga om en vikingatida gravhög som blivit "inbyggd" i kyrkan? Eller rör det sig helt enkelt om en patronusgrav? Dateringen möjliggör det första förslaget, dock ska man minnas att Jämtland kristnas mycket tidigt och att kyrkor nog börjat byggas före 1050. Viktigt är ändå att konstatera att gården Hov och dess innehavare lyckades bevara sin framskjutna ställning.

Sammanfattning

Jämtland kristnades tidigt - vid 1000-talets mitt - alltså vid en tid utan etablerad kyrklig stiftsorganisation och utan inflytande från någon riksorganisation. Den lokala makteliten framstår i stället som drivande i förändringsprocessen (44). Den sociala och ekonomiska strukturen måste samtidigt ha bevarats.

Frågan om de hedniska kultplatsernas fortsättning i kristna kyrkor i Storsjöbygden har inte kunnat ges en så djup penetrering som skulle varit önskvärt. En inventering av närbelägna järnåldersgravar har gjorts eftersom hedniska gravfält måste ges en religiös dimension, liksom av eventuella vikingatida fynd inne i de befintliga kyrkorna samt kyrkplatsernas geografiska relation till kultnamn. Vad man måste beklaga är att så få golvundersökningar gjorts i kyrkorna och att de även i de fall där sådana ägt rum varit begränsade till mindre delar av kyrkan. Av de fem kyrkor där golvundersökningar utförts har man gjort vikingatida fynd i en, ev i två. Detta är trots allt en betydande andel. Det är också viktigt att notera att endast ett par undersökningar är av så pass försäkrat datum att de kunnat utföras med en grävningsteknik som tillsammans med laboratorieresurser ger den information som är möjligt att få.

Det mest önskvärda är kanske ändå att hela problemställningen vidgas. Övergången vikingatid - medeltid, religionsskiftet och de kulturella uttryckens förändringar måste diskuteras insatta i en social kontext. I vilken

mån influerades den hedniska religionen i sin slutfas av kristen tanke och praxis? Och vilka vikingatida element bevarades i den lokala, folkliga tidigkristna kulturen? Kanhända borde övergången vikingatid - medeltid i högre utsträckning diskuteras utifrån ett kontinuitetsperspektiv. Åtminstone vad gäller Jämtland förefaller det motiverat.

Barbro Bergner
Lund

Noter

1. Olsen, 1966, s 7.
2. Ang frågan om byarnas flyttning se forskningsresumé i Skansjö, kap 4
3. Olsen, 1966, kap 2.
4. Inom folkloristiken hyste man under 1800-talet uppfattningen att en mycket stor del av den folkliga traditionen över huvudtaget hade rötter i hednatiden. Senare tiders etnologiska forskning har snarast utgått från motsatsen och också lyckats visa att en rad sedvänjor som trots vara "urgamla" i själva verket äger en relativt kort historia. På ett sätt är detta uttryck för något som varit typiskt för den moderna forskningen, nämligen letandet efter förändringar, diskontinuiteter.
5. Se Olsen, 1966 kap 3.
6. a a, s 201
7. a a, s 115
8. a a, s 102
9. a a, s 286
10. Lidén, s 4.
11. a a, s 15-16; Stenberger s 212.
12. a a, s 21
13. Olsen 1969
14. Zachrisson
15. Holmqvist, s 22
16. a a, s 24
17. a a, s 24
18. Sundström
19. Ahnlund, s 25
20. Flemström, s 41

21. Olsen 1966, s 93-94
22. Lindberg
23. Flemström, s 110
24. a a, s 40
25. Angående gravhögarna har informationen meddelats muntligt av Jan Sundström, JLM.
26. I sammanhanget bör också nämnas att guden Njords ö, Norderön, också ligger i Storsjön. Det har diskuterats om den närbelägna Andersön kan vara guden Undurs ö. Detta avvisas dock av Flemström. En annan ö, den lilla Åsön, vilken ligger i Storsjöns geografiska mitt, kan rent språkligt faktiskt tolkas som Assön, asarnas ö, enligt Flemström. Men han håller det för troligare att det innehåller ett antaget mansnamn - Åse (Flemström s 110).
27. NGL:I, s 204.
28. Ahnlund, s 499-500.
29. a a, s 111
30. a a, s 112
32. Almqvist, s 110-115 och 211-214
33. Hildebrandt, s 9-10
34. a a, s 9-10
35. a a, s 13
36. Gejvall
37. Berthelson, s 237. Förutom Västerhus finns endast tre absidkyrkor i Jämtland: Offerdal, Hackås, Alsen.
38. a a, s 302
39. a a, s 302
40. a a, s 303
41. Almqvist, s 89-90
42. Selinge
43. Festin
44. Jmf Sawyer, B.

Referenser

- Ahnlund, Nils, Jämtlands och Härjedalens historia. Första delen intill 1537. Stockholm 1948.
- Almqvist, Boel, Jämtlands medeltida kyrkor. Fornvårdaren. Jämtlands

- Läns Museum 1984.
- Berthelson, Bertil, Kyrkoruinen i Västerhus, i Arkeologiska forskningar och fynd. Tillägnad konung Gustav VI Adolf. 1952.
- Festin, Erik, Hackås kyrka, i Jämten 1923.
- Flemström, Bertil, Ortnamn i Jämtland. Stockholm 1983.
- Gejvall, Nils Gustaf, Westerhus Medieval Population and Church in the Light of the Skeletal Remains. 1960.
- Hildebrandt, Margareta, En kyrka byggd på hednisk grund?, i Populär arkeologi 1985.
- Holmqvist, Wilhelm, Comments, i Norwegian Archaeological Review, vol 2 1969.
- Jämtlands och Härjedalens diplomatarium. I.
- Lidén, H E, From pagan sanctuary to christian church, i Norwegian Archaeological Review, vol 2 1969.
- Lindberg, Carl, Ullvi och Hov, i Jämten 1933.
- Norges Gamle Lov. I. Christiania.
- Olsen, Olaf, Hørg, hov og kirke. København 1966.
- Olsen, Olaf, Comments, i Norwegian Archaeological Review, vol 2 1969.
- Persson, Mats, Hackås kyrka. Jämtlands kyrkor, 27. Jämtlands Läns Museum 1980.
- Sawyer, Birgit, Scandinavian Conversion Stories, i The Christianization of Scandinavia. Alingsås 1987.
- Sawyer, Peter, The Process of Scandinavian Christianization in the tenth and eleventh centuries, i The Christianization of Scandinavia. Alingsås 1987.
- Selinge, K-G, Hackås - en jämtländsk järnåldersbygd, i Jämten 1972.
- Skansjö, Sten, Söderslätt genom 600 år. Bebyggelse och odling under äldre historisk tid. Lund 1983.
- Stenberger, Mårten, Eketorps borg, a fortified village on Öland, Sweden. Acta Archaeologica XXXVII, 1966.
- Sundström, Jan, Första stavkyrkan med centralpelare?, i Populär arkeologi 2/1983.
- Zachrisson, Sune, Från Vendeltid till Vasatid. Eskilstuna stads muséer 17, 1963.

Tablå 1. Kyrkor i Storsjöbygden.

Kyrka	Golvupptagn el arkeol undersökn	Vik.tida fynd i kyrkan	Kultnamn	Gravhögar	Datering
Frösö	1984	Ja	Ja (Hov)	Ja	ca 1200, västtorn
Västerhus	1947, 1951-52	Nej	Nej	Ja	ca 1100, västtorn + plan. absid
Ås	-	Nej	Ja (Hov)	Ja	ca 1200
Rödön	1926	Nej	Nej	Ja	13-1400-tal ev västtorn
Alsen	-	Nej	Ja (Hov)	?	ca 1200 absid
Mattmar	1982	Nej	Nej	Ja	1300-tal
Hallen	1957 (end upp- mätning)	Nej	Nej	Nej	1300-tal
Marby	-	Nej	Nej	Nej	1300-tal
Norderön	-	Nej	Ja (Hov)	Ja	1200-tal
Sunne	1966 (kastal)	Nej	Nej	Nej	11-1200-tal kastal+ väst- torn
Oviken	1956-57 (ej unders)	Nej	Nej	Ja	trol 1200-tal
Myssjö	-	Nej	Nej	Nej	1300-tal
Berg	-	Nej	Nej	Nej	ca 1300
Hackås	1923, 1972	Möjl	Ja (Hov)	Ja	1100-tal västtorn + absid
Näs	-	Nej	Ja (Vi)	Ja	Ej dat.
Brunflo	-	Nej	?	Ja	1100-tal korskyrka, kastal
Lockne	1935, 1967 (ej unders.)	Nej	Nej	Ja	Ej dat. västtorn

Källor: Ang kyrkor, se Almqvist, ang gravhögar, muntl upplysning J Sundström
JLM.

HEDENDOM OCH KRISTENDOM

Kultkontinuitet från yngre järnålder till medeltid

Bakgrund

I avhandlingen "Hørg, hov og kirke" behandlar Olav Olsen (1966) sambandet mellan de hedniska kultplatserna och de medeltida kyrkorna. Olsens slutsatser är mycket negativa och kan kortfattat sammanfattas i följande punkter:

- Hednisk kult kan oftast inte kopplas till speciella byggnader utan religiösa ceremonier av olika slag skedde antingen under bar himmel eller inne i en vanlig gård. I den mån det fanns speciella byggnader för kultbruk, var de enkla skylen för gudabilder. Således kan inga tempel eller liknande återfinnas under de medeltida kyrkorna. De lämningar som vid utgrävningar påträffats under medeltida kyrkor härstammar antingen ifrån äldre kyrkobyggnader eller är alltför osäkra för att man ska kunna säga någonting alls om dem.

- Ortnamn som t ex "hov" har inte med kyrkan och dess eventuellt underliggande tempel att göra, utan med den gård på vars mark kyrkan ligger. Enligt Olsen visar namnet dock att gården bebotts av folk, som haft med hednisk kult att göra.

- Kyrkogårdar och vikingatida gravar och gravfält har inget samband. Förklaringen till att man ibland finner vikingatida gravar nära kyrkor och kyrkogårdar är, att det finns så många av dessa gravar att några genom sannolikhet kommer att ligga vid en kyrka. Olsen nämner möjligheten av kontinuitet i kulten men menar att det är helt omöjligt att bevisa.

Olsens sista mening i sammanfattningen (s 288) ställer saken på sin spets. "However, we know enough to reject the supposition that burial grounds were generally in continuous use throughout paganism to Chris-

tianity, neither is there sufficient evidence to support the theory that the earliest Danish churches were situated predominantly on the sites of heathen cult.

Olsens slutsatser bör ses i ett forskningshistoriskt större sammanhang. Avhandlingen är skriven 1966 då man inom den bebyggelsehistoriska forskningen utgår ifrån boplatkontinuitet åtminstone ifrån yngre järnålder och framåt (jmf Ambrosiani 1964). Diskussionen om flyttande boplatser inom mer eller mindre stadiga områden (bruks områden = en gårds hela område) tar inte fart förrän i slutet av 1970-talet. (Se framför allt Myhre 1978 och Hvass 1977 men jmf även med Grøngaard-Jeppesen 1981). Intresset kommer senare att fokuseras mer på olika typer av kontinuitet och flyttning. (Se bl a Becker 1977 och Callmer 1985-86). Tolkningen av boplatkontinuitet eller icke boplatkontinuitet har förändrats. Accepterar man tanken att boplatser kan flyttas utan att det betyder ett kontinuitetsbrott för bosättningen som helhet, måste intresset flyttas från boplatser till bruksområdet i kontinuitetsfrågor. (Såvida man alls tänker sig att bosättningarna haft fasta avgränsningar.)

Olaf Olsen avvisar teorin att de äldsta kristna kyrkorna byggdes ovanpå hedniska tempel och det finns tillräckligt med undersökningar för att bevisa att han förmodligen har rätt. Det är också troligt att Olsen har rätt i att det är närmast utsiktslöst att leta efter hedniska tempel alls. Att finna en platskontinuitet för hednisk och kristen kult genom byggnader är därför inte möjligt. Däremot skulle man kunna tänka sig någon form av kontinuitet i kultutövandet om man bortser ifrån den snävt avgränsade kyrkoplatsen och i stället utgår ifrån den gård där kyrkan ligger. Olsen är själv inne på en möjlig kultkontinuitet genom att en gård innehaft ansvar för hednisk kult och senare också får kyrkan på sin mark. En kultkontinuitet av det slaget förutsätter också en kontinuitet i bosättningen genom att samma familj haft ansvar för både hednisk och kristen kult. Familjen förutsätts då vara fast boende och därför ska man kunna sätta likhetstecknen mellan familj och bosättning. Därav följer också att både hednisk och kristen kult letts av medlemmar av familjen och inte som idag

av speciellt utbildat folk. Mot bakgrund av vad man vet om godar och godor bör förutsättningen stämma för den hedniska kulturen. För den kristna kulten är det mer tveksamt. Man kan tänka sig minst två alternativ. Ett är att kristendomen byggts vidare på de gamla sederna och låtit samma familjer ansvara också för kyrkan eller om man ser det från andra hållet (om styrkeförhållandena varit andra) varit tvungna att ta hjälp av dessa familjer i missionen. I sådana fall får man utgå ifrån att dessa familjer tidigt godtog den nya religionen eller att kyrkan inte byggdes förrän de gjorde det. ett annat alternativ är att kristendomen kommit samtidigt med och med hjälp av en världslig makt. Då kan kyrkan helt enkelt ha lagts där makten ville ha den vare sig det var på en plats där hednisk kult utövades eller ej. Den förra hypotesen bygger på att enskilda familjer har en sådan maktställning att de självklart står som ledare. Det kan resultera i en kultkontinuitet. Den senare hypotesen bygger på att en utifrån kommande makt har möjlighet att slå sönder den befintliga strukturen eller, om man så önskar, utnyttja den. Ett resultat av den hypotesen kan bli kultkontinuitet om befintlig struktur utnyttjas det och icke-kontinuitet om man sätter sig över den gamla maktstrukturen.

Kultkontinuitet mot bakgrund av bosättningskontinuitet.

Hur ska man då kunna testa kultkontinuitet? Först bör man analysera gårdens (Bosättningsens) möjlighet till kontinuitet eftersom testet tar sin utgångspunkt i tanken att en familj = en bosättning är grunden för kultkontinuitet. Ett antal undersökningar har under senare tid tagit upp frågan om kontinuitet just mellan yngre järnålder eller bara vikingatid och tidig medeltid. En mycket kortfattad och hårdragen sammanfattning av diskussionen är att boplatser har flyttat men man vet inte särskilt mycket om bruksområdena, dvs om bosättningar som helhet. Callmer (1985-86) sammanfattar mycket av den tidigare diskussionen och kommenterar också olika undersökningars resultat. Callmer menar att det finns en bosättningskontinuitet från vendel- och vikingatid till medeltid även om själva boplatserna flyttat många gånger.

Att boplatserna flyttar är inget ovanligt sett i ett arkeologiskt perspektiv. Det är något man måste räkna med under hela den förhistoriska tiden och faktiskt även senare också. Boplatserna kan under järnålder ha flyttats inom ett bestämt bruksområde och själva boplatserflyttningen behöver inte betyda att bosättningen som helhet förändras. Dock vet vi att bosättningarna inte har varit oförändrade under hela järnåldern. Bl a har en kraftig omorganisation av något slag skett i slutet av äldre och början av yngre järnålder. Möjligen är det efter den förändringen som den medeltida formen av bosättning börjar växa fram. Om man får tro Callmer är det så och det finns även andra undersökningar som pekar åt det hållet. För det här arbetet förutsättes alltså att det finns en bosättningskontinuitet mellan vikingatid och medeltid även om man inte finner boplatser under eller precis intill de medeltida gårdarna eller byarna.

Materialen

Efter att ha konstaterat att kultkontinuitet är möjlig eftersom bosättningskontinuitet är det, blir nästa steg att jämföra hedniska och kristna "lämningar" för att se om de finns inom samma gård. Kyrkan och kyrkogården är de självklara jämförelsefaktorer för kristendomen. För hedendomen blir det svårare. Tempel har, enligt vad som tidigare sagts, inte existerat och vanliga husgrunder är närmast omöjliga att skilja ifrån grunder av hus där kultceremonier kan ha hållits. Den enda möjligheten är att jämföra med gravfält. Då måste man anta att kult och begravningar haft med varann att göra på ett sådant sätt att gravfält kan indikera ett kultcentrum. Antagandet är osäkert om gravfälten, som man förmodat, är bygravfält (se bl a Ambrosiani 1964). Om det finns ett gravfält vid varje by så måste det också finnas ett på samma gård som kyrkan. Enda möjligheten att använda gravfälten är i så fall att skilja ut ett annorlunda gravfält t ex gravfält med större gravar, ett större antal gravar eller med en viss sorts grav eller gravar som s k kungshögar. Detta gravfält ska då

stämman med kyrkans läge. Det finns också en möjlighet att ifrågasätta det att gravfälten skulle vara bygravfält. Det finns ingen undersökning kring just detta problem i Bohuslän. Uppfattningen bygger på mälardalsmaterial och fornlämningsbilden där ser helt annorlunda ut än den bohuslänska framför allt genom att antalet järnålderslämningar är oerhört mycket större i Mälardalen än i Bohuslän och för den delen också än resten av Sverige. Utan att ha några siffror eller ens en undersökning att bygga på vågar jag ändå säga att antalet gravfält från yngre järnålder i Bohuslän är betydligt färre än antalet bosättningar i den tiden. Uttalandet borde givetvis kontrolleras, men jag har inga möjligheter att göra det nu. Jag kan bara kontrollera om de fem kända och utgrävda yngre järnåldersboplatserna i Göteborgs och Bohus län kan kopplas ihop med ett gravfält från samma tid. Av de fem boplatserna är tre från Björlanda socken på Hisingen i Göteborg och två från Norums socken nära Stenungsund i Bohuslän. resultatet blir att ingen av dessa boplatser har ett gravfält inom sin gårds gränser. I ett fall, Norum 77, finns ett gravfält i relativ närhet även om det inte ens är på granngårdens mark utan s a s nästa granne. Det gravfältet, Norum 29, innehåller 1 röse, 4 stensättningar, 2 högar, 1 domarring och 1 rest sten. Gravfält med den typen av innehåll klassificeras oftast som äldre järnåldersgravfält (vilket kommer att diskuteras nedan). Det gravfältet blir alltså ändå inte aktuellt i denna undersökning. De tre boplatserna på Hisingen finns i det s k Stenebyområdet, där inga yngre järnåldersgravfält är kända.

Denna ytterst enkla kontroll kan inte sägas bevisa att yngre järnålderns gravfält inte är bygravfält, men den kan göra den hypotesen osäker för Bohusläns del. Man befinner sig i ett slags nolläge och jag menar då att det är bättre att inte dra slutsatser om bygravfält eftersom det trots allt inte finns bevis för hypotesen. Jag kommer alltså inte att räkna med att dessa yngre gravfält är bygravfält och då heller inte utgå ifrån att de ska finnas vid varje gård. I stället blir det faktiskt möjligt att använda dem som en hednisk jämförelsefaktor med det antagandet att kult och begravningar har ett sådant samband att gravfält kan indikera kultcentrum. Själva undersökningen får sedan visa om detta verkligen är troligt.

Ytterligare ett problem är svårigheten att urskilja vilka gravfält som hör till yngre respektive äldre järnålder. Kultkontinuiteten ska omfatta yngre järnålder - medeltid och de äldre järnåldersgravfälten måste således sorteras bort. Att särskilja äldre gravfält från yngre i Bohuslän är betydligt svårare än i det mer välundersökta Mälardalen. I Bohuslän är gravfälten oftast betydligt mindre än de mälardalska och är dessutom otydligare till sin karaktär. Försök att göra en kronologisk uppordning har dock gjorts bl a av Winberg (1980). Han menar att de yngre gravfälten består av enkla runda högar medan de äldre innehåller fler former och mer detaljer som t ex kantrännor och mittstenar. Som ett litet försök till test har jag tittat närmare på ett antal utgrävda och daterade gravfält i Bohuslän. Räknar man bort flatmarksgravfält finns elva stycken gravfält undersökta sedan 1971. Samtliga är från äldre järnålder inklusive fokvandringstid och stämmer relativt väl med Winbergs bild av hur dessa gravfält ska se ut. Tyvärr finns inga undersökta yngre järnåldersgravfält att jämföra med. Osäkerheten i att datera gravfält endast utifrån dess utseende understryks av gravfältet Herrestad 14. Till sitt utseende är det äldre järnålder, men vid utgrävningar visade sig några gravar i en ytterkant vara vikingatida dvs yngre järnålder. Gravfältet kan ha använts under lång tid, vilket i så fall också kan gälla andra gravfält. Det kan också tänkas att hela dateringsgrundvalen är fel. Trots den svagheten kommer jag att använda mig av Winbergs kriterier för att skilja gravfältstyperna åt. Vid bedömningen har egenskaper som oval form, rest sten i högen, kanträanna och gravformer som s k domarringar gett dateringen äldre järnålder. Endast rena höggravfält utan extra "utsmyckningar" har bedömts som yngre järnålder. Det har ibland varit enstaka saker som avgjort dateringen. Här finns dessutom ytterligare en svaghet inbyggd i och med att jag bedömer gravfälten utifrån fornlämningsregistret och inte efter att ha sett dem i verkligheten. Mina bedömningar blir alltså tolkningar av en annan tolkning och den är dessutom beroende av enskilda inventerars sätt att beskriva gravfälten. I nuvarande situation finns det dock inget annat att göra dels på grund av arbetets tänkta omfång och dels

på grund av att snön ännu ligger tjock över gravfälten och inte tillåter någon närmare inspektion.

Innan jag kommer fram till själva undersökningen är det ännu en sak som bör tas upp. Det är det faktum att socknarna eventuellt/förmodligen hör ihop med den kyrkliga organisationen och således inte alls behöver stämma med en hednisk organisation. En överensstämmelse mellan gravfält och kyrkoplatsen skulle kunna betyda att den kristna organisationen bygger på en äldre hednisk. En partiell överensstämmelse kan å sin sida betyda att kultkontinuitet finns där den s a s kan finnas men att den kyrkliga organisationen bygger på mindre men fler områden = socknar än vad den hedniska gjorde. Om förhållandet var omvänt och den hedniska organisationen omfattade fler och mindre områden än den kristna, så måste alla eller åtminstone de flesta sockenkyrkor ha ett yngre järnåldersgravfält inom samma gård.

Eftersom sockenkyrkorna är ena halvan av jämförelsematerialet kan man inte komma ifrån sockenindelningen, men för en slutsats om kultkontinuitet måste man ta hänsyn till ovanstående påpekande.

Om man således ska kunna dra en slutsats om kultkontinuitet ska den medeltida kyrkplatsen ligga inom samma gård/bosättning som ett yngre järnåldersgravfält-

Undersökningen

Undersökningen har av tidsskäl begränsats till ungefär halva Bohuslän. Norr om Byfjorden har alla härader tagits med, men söder därom har bara Inlands Fräkne härad undersökts.

Undersökningen har gjorts i fem steg:

1. En genomgång av sockenkyrkorna och deras medeltida läge. (Material: Kyrkor i Bohuslän. Inventering 1981-83).
2. En kartgenomgång för att se på vilken eller vilka fastigheter den medeltida kyrkplatsen finns. (Material: ekonomiska kartan)
3. En sammanställning av de fornlämningar = fornlämningsnummer som

finns inom fastigheten eller fastigheterna. (Material: ekonomiska kartan med inprickade fornlämningar enligt Riksantikvarieämbetets inventering.)

4. En genomgång av ovannämnda fornlämningar för att få fram gravfälten. (Material: Riksantikvarieämbetets inventering.)
5. En analys av Riksantikvarieämbetets beskrivningar av gravfälten för att bestämma vilka gravfält som kan dateras till yngre järnålder. (Material: Riksantikvarieämbetets inventering.)

Efter dessa fem steg har materialet sammanställts i tabellform.

Härad	Socken	Kyrkans placering på medeltid	Fastighets namn	Gravfält på fastigheten	Yngre järnålders gravfält på fastigheten
Vätte	Lommeland	flyttad knappt 2 km förmodligen från fast. Lommeland	Lommeland	Raä 24	
	Hogdal	samma som idag	Hogdal	0	
	Näsinge	samma som idag	Näsinge	Raä 91	
Tanum	Skee	samma som idag	Klockaregården	Raä 167	
	Lur	samma som idag	Lien, Olskärr	Raä 171	
			Skee pg, Stafsäng		
Bullaren	Tanum	samma som idag	Backa, Össby	Raä 87	Raä 87
	Naverstad	samma som idag	Tanum	Raä 90	
Sörbygden	Mo	flyttad ev från fast Ramtvetsmon?	nuvarande kyrka på Fressland	-	
			Krokstad	0	
	Sanne	samma som idag	Prästebol	0	
Kville	Hede	samma som idag	Fisketorp	0	
	Kville	samma som idag	Kville	0	
Bottna	Svenneby	Svenneby gamla kyrka ligger på den medeltida kyrkplatsen	Smedseröd	0	
	Bottna	samma som idag	Bottna	Raä 136	Raä 193

				Raä 168	
				Raä 169	
				Raä 173	
				Raä 193	
Tunge	Svarteborg	samma som idag	Svarteborg	Raä 183	Raä 183
	Håby	samma som idag	Håby, Lycke	Raä 43	Raä 43
	Foss	samma som idag	Foss	Raä 166?	Raä 228
				Raä 228	
				Raä 232	
Sotenäs	Bärfendal	samma som idag	Åseby, Orre- berg, Låssby, Myrtorp	0	
	Tossene	samma som idag	Tossene	Raä 233	Raä 233?
	Askum	samma som idag	Prästegårde Askum (nära gräns till Lycke)	0	
Stångenäs	Bro	Bro pg, Mellberg, Häller (Broberg) Enl tradition kyrkan flyttad c 1 km		0	
	Brastad	300 m SSO om nu- varande kyrka	Brastad	0	
	Lyse	samma som idag	Kyrkeby Skal Sandåker?	0	
Lane	Dragsmark	? Dagens kyrka står på äldre kyrkans plats	Klostergård	0	
	Bokenäs	Gamla kyrkan står på den medeltida kyrkoplatsen	Bön Åker	0	
	Skredsvik	? Dagens kyrka står på äldre kyrkans plats	Gullmarsbergs säteri (Skredsviks pg)	Raä 130? Raä 134	Raä 134
	Högås	flyttad från "andra sidan landsvägen")	-		
	Herrestad	samma som idag	Herrestad	Raä 14 Raä 27 Raä 165	Raä 165? (Raä 14)
	Lany-Ryr	samma som idag	Kyrkebyn Berg	0	
Inlands Fräkne	Forshälla	? Förmodligen sam- ma som idag	Forshälla	0	
	Resteröd	samma som idag	Kyrkebacka Resteröd	0	
	Ljung	Gamla kyrkan står på den medeltida kyrkoplatsen	Ljung	0	

Grinneröd	? Förmodligen sam- ma som idag	Grinneröds pg	Rää 1
33	(31)		8

Resultatet

I tabellen redovisas totalt 33 socknar. Av dessa har två sorterats bort, Mo och Högås, på grund av osäkerhet om den medeltida kyrkans läge. Bland de resterande 31 socknarna har 8 ett yngre järnåldersgravfält inom de(n) fastighet(er) där kyrkan ligger. Det betyder att i en fjärdedel av fallen kan man påvisa en eventuell kultkontinuitet, men i tre fjärdedelar av fallen dvs majoriteten kan man inte påvisa en sådan. Det är heller inte så att de fall där överensstämmelse finns, fördelar sig i områden t ex av typ härader. Enligt kartan (Fig.1) ligger de flesta av dessa socknar istället i en grupp och bara socknen Lur ligger utanför den. Det blir alltså knappast möjligt att dra slutsatser om en äldre organisation. Om man överhuvudtaget kan säga något om det sätt kristendomen organisatoriskt kommer in i samhället tyder undersökningen närmast på att en äldre struktur brutits upp. Emellertid är materialet såpass litet och undersökningen innehåller i sig sådana svagheter att det inte är möjligt att säga något definitivt.

Går man från bygd/sockennivå till en gårdsnivå visar undersökningen att 11 av 31 sockenkyrkor inte ligger inom en fastighet utan mellan två eller flera. Om det skett en uppdelning av gårdar eller förändringar av gränser under eller efter medeltid är här inte möjligt att säga. Endast i fallet Skredvik kan man påstå att en sen förändring ägt rum i samband med säteribildningen (Gullmarsberg). I övriga fall kan kyrkans placering i förhållande till fastigheterna varit densamma vid anläggandet av kyrkan som nu. I så fall motsäger det tesen om att en familj = en bosättning/gård skulle ha övertagit utövändet av den kristna kulten efter att ha haft ansvar för den hedniska. detta resultat motsäger också tanken att den kristna organisationen övertagit den hedniska (jmf ovan).

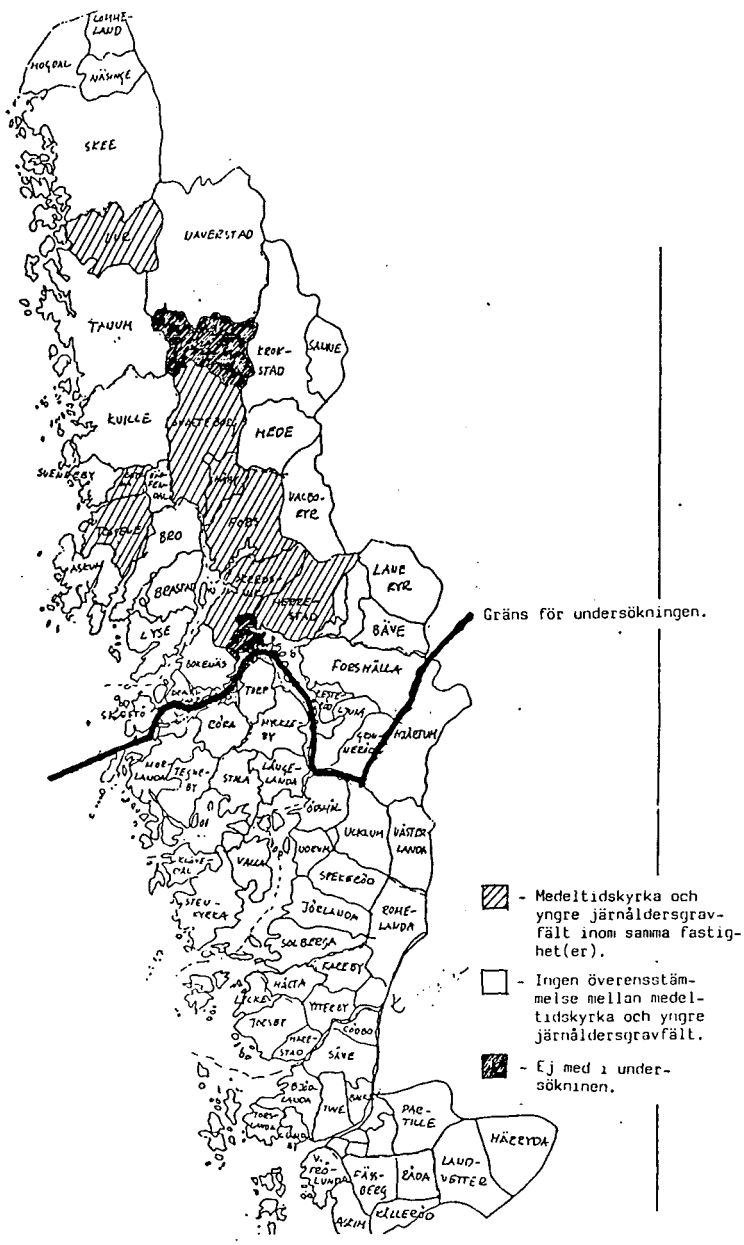

Fig.1. Socknama i Göteborgs och Bohus län.

Som tidigare nämnts finns flera svagheter inbyggda i undersökningen. Den viktigaste är förmodligen att gravfältet förutsätts kopplat till ett kultcentrum. Förutsättningen är framtvungad av det faktum att det inte finns några andra fornlämningar som direkt representerar en kultplats. Försök har gjorts att genom ortnamn identifiera kultplatser (M Olsen 1915 och 19..) men det har tillbakavisats av O Olsen (1966). Här måste man, liksom Olaf Olsen gjorde, fråga sig om det alls är möjligt att komma åt de hedniska kultplatserna och därmed kunna jämföra dem med de kristna. Däremot kan man mycket väl jämföra hedniska och kristna begravningsplatser och diskutera en kontinuitet i plats för gravläggning och vad det skulle kunna betyda i fråga om kontakt mellan hedendom och kristendom.

En annan svaghet är gravfältsdateringen utifrån gravarnas utseende. Det har ibland varit mycket få och små karaktäristika som bestämt dateringen. Winbergs (1980) bedömning bygger dels på resultat av Mälardalsundersökningar och dels på bedömningen av ett begränsat antal gravfält i Bohuslän. Man saknar ett ordentligt test av dateringarna på grundval av ett bohuslänskt eller åtminstone västsvenskt material. Ovanpå denna svaghet kommer så att jag bedömt gravfältsbeskrivningar där upptecknaren kanske inte haft dateringsfrågan framför ögonen då han eller hon beskrivit gravfältet.

Således ger denna undersökning det svaret att det inte går att belägga kultkontinuitet generellt i norra Bohuslän, men också att i 1/4 av fallen är kontinuiteten möjlig. Olaf Olsens negativa inställning till kultkontinuitet understryks alltså även om denna undersökning utgår ifrån en annan grund än Olsens.

Marianne Karlsson Lönn
Uddevalla

Källor och litteratur

Ekonomiska kartan

Kyrkor i Bohuslän del 1 och 2. Inventering 1981-1983.

Riksantikvarieämbetets inventering

Ambrosiani, B 1964. Fornlämningar och bebyggelse

Becker, C J 1977 Problemer om bosättelsen i dansk jernalder. Hvad kan gravfundene sige om de aktuelle problemer? Kontinuitet og bebyggelse. Skrifter fra institut for historie og samfundsvidenskab nr 22. Odense universitet.

Callmer, J 1985-96. To stay or to move. Meddelanden från Lunds universitets historiska museum

Fyndrapporter 1970:1, 1972, 1975, 1976, 1977, 1978.

Från flintverkstad till processindustri 1981. Furingsten, A, Jonsäter, M och Weiler, E.

Grøngaard-Jepesen, T 1981. Middelalderlandsbyens opståen.

Hvass, S 1977 Jernalderlandsbyens udvikling i Hodde og Vorbasse. Kontinuitet og bebyggelse. Skrifter fra institut for historie og samfundsvidenskab nr 22. Odense universitet.

Myhre, B, 1978. Agrarian Development, Settlement History and Social Organization in Southwest Norway in the Iron Age. New Directions in Scandinavien Archaeology.

Olsen, M 1915 Hedenske kultminder i norske stedsnavne. Skrifter utg av Videnskabsselskabet i Kristiania.

- 1926 Æettegård og helligdom. Norske stedsnavn sosialt og religionshistorisk belyst. Inst for sammenl kulturforskning, Serie A IXa.

Olsen, O 1966 Hørg, hov og kirke. Aarbøger for nordisk oldkyndighed. Riksantikvarieämbetet och Statens Historiska museer. Rapport UV 1978:14, 1982:37.

Winberg, B, 1980 Bohuslänska järnåldersgravfält. Ett försök till strukturering. Inventori in honorom. En vänbok till Folke Hallberg.

RAPPORT FRÅN METODKONFERENSEN I BORGHOLM

Årets metodkonferens på den avlånga ön i öster gick av stapeln 23-24 oktober. Ämnet var bestämt till "Centralt-regionalt inom arkeologin med sikte på framtiden", vilket innebar att deltagarna skulle dryfta för och nackdelar med att placera ut det antikvariska ansvaret på läns museerna och mindre museer, kontra Riksantikvarieämbetets mer centraliserade ansvarstagande.

I inbjudan till mötet var frågorna formulerade något spetsigare. Vilken typ av organisation som bäst ger förutsättning för bearbetning av fynden, för forskning och levandegörande, bäst tillgodoser behoven av publikationer, utställningar, information och omhändertagande av fynden. Dessutom skulle det diskuteras formen för kontakt mellan arkeologer. Skall de stora konferenserna råda som förr eller är mindre seminarier att föredraga.

Vi sammanstrålade på det nya och mäktiga läns museet i Kalmar som kunde ståta med sin galjonsfigur Kronanutställningen. Efter att ha visats runt av museets medarbetare inhystes vi i ståndsmässig miljö på hotell Strand i Borgholm. Allt var välordnat för de lekamliga behoven genom bl a Monika Raschs och Eeva Rajalas försorg.

Efter lunch höll landsantikvarie Dag Widholm ett hälsningsanförande och avdelningsdirektör Christian Meschke informerade om RAÄ's nya organisation.

Därefter skulle alltså klingorna dras och hästarna spurras. Utifrån de ovan beskrivna frågorna skulle oklarheter belysas och polemiken blomma. Blev det då på detta viset?

Som första anförande bidrog länsantikvarie Lennart Lundborg med en exposé över Halmstads museums framväxande uppdragsverksamhet från 50-talet och framåt. Fram till 1969 hade man markerna för sig själv,

medan man efter detta år har ett delat ansvar med UV-Väst där Åtran utgör den naturliga gränsen. Halmstad museum ansvarar för bygden söder om vattendraget. Samarbetet institutionerna emellan grundar sig på ett aldrig sinande samtal där man strävar efter att tillgodose bådas behov.

Fördelarna med UV ligger enligt Lundborg på metod- och publiceringssidan. En stor kunskap om lokalisering och grävning av fornlämningarna utgör styrkan.

Landsantikvarie Klas Börjesson från Jönköpings läns museum gav en annorlunda bild utifrån behoven i detta småländska län. Museet har hela det arkeologiska ansvaret i sin region. Fram till 1970 var de förhistoriska grävningarna förhärskande medan de stadsarkeologiska undersökningarna växte fram efter det året.

Klas Börjesson står för en decentraliseringslinje vad gäller ansvaret för fornlämningsbevakningen. De problem som föreligger då ett länsmuseum självt vill stå för denna är idag många. Med de 3 arkeologtjänster som finns i Jönköping är det svårt att kompensera rapporteftersläpningen. Visstidsanställning, som är nödvändig för uppdragsverksamheten, är en ömtålig arbetsform.

Han menade även att fynden skall förvaras lokalt och att kön för föremålskonservering är alldeles för lång. Material förstörs i väntan på sin tur. Dessutom finns ett behov för omkonservering av äldre samlingar på museet. I Jönköping försöker man lösa detta genom att utnyttja Malmö museer för metallkonservering.

En av konferensens få brandfacklor flammade upp då Klas Börjesson påpekade att medlen för provtagningar av naturvetenskaplig typ fördelas ojämnt över landet. Hans uttalande om att medelstillelningen aldrig faller till Jönköpings fördel förorsakade "nej"-rop bland RAÄ-folk.

En av fördelarna med att gräva själva på läns museerna ansåg han bland annat vara att man härigenom förankras i bygden. Det är lätt att upprätthålla täta kontakter med uppdragsgivarna och undersökningar kan företas med mycket kort varsel. Med sin kontinuitet i området är man ett bra stöd för länsstyrelsen i kulturminnesvårdsfrågor.

En decentraliserad men annorlunda tradition beskrevs av stadsantikvarie Claes Wahlöö från Kulturen i Lund. Den stadsarkeologiska avdelningen har här ett klart avgränsat område att ansvara för och man har byggt upp en helt autonom institution. Relationen blir mindre lokal-central och mer lokal-regional, då det är närmst UV-Syd och Lunds universitets historiska museum som är de andra grävande institutionerna i närheten.

Ett av problemen här vid Sveriges sydspets är att de antikvariska instanserna har dålig kontakt, trots placeringen i samma stad. Denna okunskap om den dagliga sysselsättningen är dock inget svårlöst problem.

Däremot menade Wahlöö att det är mer grundläggande problem förknippade med en centraliserad grävningssyftsamhet. Man blir dåligt förankrad lokalt och verksamheten bedrivs mekanistiskt. Arkeologerna agerar som "fältartister" med en svag forskningstradition och det är dåligt med levandegörandet.

Efter denna hårda drapa ändrade fil dr Per Ramqvwist från Umeå universitet för ögonblicket på inriktningen i raden av anföranden. Tyngdpunkten flyttades över på forskningsdelen inom det arkeologiska arbetsfältet.

Han påpekade att handläggningsvana slår ut forskningsvana vid meritprövning då tjänster skall tillsättas vid RAÄ. Utan vana att handleda forskning är risken att tjänsterna blir kunskapsmässigt "tunna". Orsaken är enligt Ramqvist att en policy är förhärskande som säger "vi gräver - ni forskar".

Detta är enligt honom desto farligare om man ser till de nya arkeologer som produceras på Kulturvetarlinjen i Umeå. Den ger en ren museimannautbildning som är anpassad till "arbetsmarkanden". Att djupkunskapen i arkeologiämnet blir lidande är en katastrof.

Som exempel på svårigheter med kontakten mellan universitetet och UV gav han rapporternas försening.

Antikvarierna Thomas Romberg och Monika Rasch representerade Malmö museer respektive Kalmar läns museum. Deras erfarenheter av att själva ansvara för uppdragsverksamheten var likartade. Närheten till ex-

plöatören är förtroendeskapande. Det ligger även en styrka i att det förutom basutställningar kan skapas temporära visningar av aktuella fynd på museerna. Direkta resultat förmedlas genom föredrag för uppdragsgivarna.

Antikvarie Inga Lundström, RAÄ, ställde bland annat frågan om läns-museerna räknar sig som vetenskapliga institutioner. Om så är fallet, borde de inte omhändertä alla fynd från utgrävningarna då de fyndfördelas? Som nuläget är lämnas de skrymmande och "tysta" massmaterialen som t ex slagg och hornavfall därhän. Endast de föremål som är intressanta för levandegörandet i utställningarna hämtas hem.

Hon påpekade även kunskapsgapet mellan utgrävare och förmedlare, där kontakterna med allmänheten måste förbättras med hjälp av aktivare arkeologer.

RAÄ-antikvarie Agneta Bennett redogjorde för en pilotstudie av UV's arkeologiska undersökningar från 1964 och framåt. Ett viktigt principbeslut har tagits inom ämbetet som understryker organisationens forskningsansvar i framtiden. Hur detta kommer att konkretiseras är av stort intresse.

Gruppdiskussionerna som följde efter dessa givande inlägg skulle vara för långa att redogöra för här. Tydligt var dock att de uppfriskande provokationerna inte eggade till drabbning. Svårigheten låg antagligen också i att greppa så omfattande frågor på kort tid. Slutsatserna blev litet uttunnade med honnörsord som: samverkan, reglerade samråd, skraddarsy gemensamt utifrån behov mm.

Ett mer konkret förslag på problemlösning av den vetenskapliga bearbetningen var att man bakar in utvecklingspengar i grundkostnaden för grävningarna och på så sätt får medel till forskning inom tjänsten. Intresset för att vidareutveckla ett material ligger också på ett personligt plan förutom att geografisk placering underlättar samtal och medverkan i grupper med gemensam ämnesinriktning.

Metodkonferenser är en bra smältdegel att nå varandra genom. Där det inte finns någon informell kontaktyta får man medvetet sträva efter en

formell.

Avdelningschef Gustaf Trotzig, RAÄ, rundade av diskussionerna med att poängtera de gemensamma intressena. Det krävs en intern gemenskap och målinriktning för att stå emot ett yttre ifrågasättande.

Senare på kvällen fortsatte de aldrig sinande samtalen över hotell Strands delikata anrättningar.

I den dimmiga lördagsmorgonen for vi under sakkunnig ledning ut på den öländska bygden där tyngpunkten låg på gravfälten som ön är yppigt beströdd med.

Efter att ha vinkat farväl till varandra över utsökta kroppkakor i Degerhamn for vi längs vägar, räls och Linjeflygs router till den antikvariska verkligheten.

Om man skulle våga sig på en personlig recension av årets metodkonferens så var det ett viktigt och känsligt ämne som behandlades. Inom varje organisation finns en inbyggd tröghet vad gäller förändringar. Ibland till och med en motvilja. Dessutom skapas en viss protektionism när "vi"-känslan attackeras utifrån. Kanske speciellt när medelsfördelningen är på gång. Då är det viktigt att se det gemensamma målet. Det eviga samtalet inom "branschen" kan fungera som ventil då samarbetet störs av dålig information eller missuppfattningar.

Men det är ännu mer väsentligt att erkänna de schismer, som uppstår då olika intressen kolliderar. Motsättningar kan frambringa något gott, inte bara störningar i maskineriet.

Jag tänker närmast på Klas Börjessons inlägg i slutdiskussionen då han påpekade att det finns motsättningar trots allas rörande enighet. Det finns viljor till regional rörelse och förändring. Hur gör man med dem? Finns det ingen annan form för bevakning av fornminneslagen?

Det här är gamla frågor. metodkonferensen är bara en kanal för samtal, men stimulerar förhoppningsvis till fortsatta diskussioner över grävskedar och skrivbord belamrade med ärenden.

Mats Roslund

Konferensdeltagare, Lund

DEBATT

KNUT ERIKSSON OCH DEN FEODALA PENNINGEN - svar till Carsten Ljungkvist

Inledning

I föregående nummer av META framförde Carsten Ljungkvist vissa synpunkter på min artikel "Den svenska 1100-talsmyntningen sedd ur ett politiskt perspektiv" (META 87:1-2).¹ Ljungkvists påstående är intressanta och jag vill därför ta tillfället i akt att presentera min syn på saken, speciellt som jag sedan jag skrev min föregående artikel 1985 haft tillfälle att arbeta med ett delvis nytt källmaterial och med nya metoder.

Ljungkvists kritik kommer in på framför allt två punkter:

1. Ljungkvist hävdar att den svenska myntningen, likaväl som den danska, antar feodal karaktär "så hurtigt den kan".
2. Ljungkvist menar att handeln var incitamentet till myntningen.

Mina egna synpunkter i de båda frågorna var att Knut Erikssons myntning fungerade som ett led i uppbyggandet av centralmakten och att den inte var av feodal karaktär. Inte heller fann jag att 1100-tals myntningen kunde kopplas till en handelsekonomi.

Ljungkvist ger mig också delvis rätt på den första punkten då han skriver: "Derfor må en til en vis grad udviklet møntøkonomi danne grundlaget for indførelsen af et fuldt etableret feudalt møntvæsen."²

Var 1100-talets myntning feodal?

När man studerar den svenska historien kan man inte undgå att frapperas av den stora skillnaden mellan vikingatidens lokalt och regionalt baserade hövdingasamfund och det senare 1200-talets centraliserade stat och hierarkiska ståndssamhälle. Det är inte svårt att förstå att det måste ha varit en mycket dynamisk händelseutveckling som ägde rum under 1100-talet. De expansiva krafterna; staten, kungamakten, kyrkan och de anslutna stormannagrupperna ökade sin makt på de lokala hövdingarnas bekostnad.³

Det är under denna period som Knut Eriksson börjar sin myntning, och myntningens orsaker bör naturligt sökas i de förhållanden som rådde och i de förändringar som skedde under denna tid.

Fig. 1. Exempel på Knut Erikssons myntning: Svealandsbrakteat från 1100-talets slut.

När man arbetar med medeltiden dyker genast begreppet feodalism upp, ett begrepp som vid det här laget har begåvats med en rad definitioner. Debatten om huruvida Sverige var feodalt eller inte är intimt förknippat med definitionsproblemen.⁴ Här är inte platsen att ge sig in i den diskussionen, och jag kommer därför av praktiska skäl att undvika termen feodalism vad gäller samhället i helhet.

Kopplat till begreppet feodalism är det feodala myntväsendet. I Sverige har Sture Bolin arbetat med detta begrepp och Ljungkvist ansluter till Bolin då han definierar det feodala myntväsendet enligt nedan:

1. Mynten var begränsade i tid och rum.
2. De blev inväxlade till tvångskurs.

3. Främmande mynt utestängdes ur cirkulationen.

4. Mynträten förlänades.

Då jag våren -85 satte mig ned för att skriva min uppsats var det min grundhypotes att jag skulle kunna påvisa ett, enligt ovanstående definition, feodalt myntväsen för 1100-talets Sverige. Under arbetets gång tvingades jag dock att ändra ståndpunkt, ty materialet talade emot en sådan tes.

Depåfynden utgjordes inte av ett enhetligt myntmaterial utan uppvisade en blandning av svenska och utländska mynt (framför allt i Götaland). Detta pekar på att myntherren inte kunde utestänga utländska mynt från cirkulationen. De svenska mynten i depåfynden tillhörde flera olika typer av Knut Erikssons mynt, vilket ju måste innebära att ett flertal typer cirkulerade samtidigt. Mynten kan alltså inte ha varit tidsbegränsade och något växlingstvång har inte slagit igenom. Däremot blev mynträten under en kort period förlänad till ärkebiskopen.⁶

Eftersom bara ett av de fyra ovan angivna kriterierna kunde uppfyllas, kan den svenska 1100-tals myntningen inte betraktas vara av traditionellt definierad feodal karaktär.

Det faktum att mynträten förlänades till ärkebiskopen visar dock att myntningen måste ha varit lukrativ på något sätt. En koppling mellan myntning och bötesintäkter är en *möjlig* förklaring.

Måhända är det också dags att börja diskutera själva definitionen av det feodala myntväsendet, speciellt som vi börjar få nya perspektiv på feodalismen som samhällssystem.

Den icke-kungliga 1100-tals myntningen och frågan om en utvecklad myntekonomi

Ljungkvist efterlyser också en i viss mån utvecklad myntekonomi som en förutsättning för införandet av det feodala myntväsendet. Han anser att denna utvecklade myntekonomi var ett faktum i 1100-talets Sverige och hänvisar till den "gotländska" myntningen (ca 1130/40-1270) och ett varuutbyte mellan Gotland och fastlandet. Därmed kommer man också

osökt in på den andra punkten i Ljungkvists kritik: handelsfrågan.

Först några ord om "gotlandsmynten". Dessa bör tillsvidare kallas LL XX⁷, eftersom det ingalunda är bevisat att de myntades på Gotland. Dessa små dubbelsidiga mynt antas ofta ha myntats för den gotländska handeln som ett substitut för de utländska mynt som importerades till Gotland under vikingatiden.⁸ Några egentliga bevis för detta påstående har dock inte lagts fram.

Studiet av själva LL XX-mynten pekar emellertid på att det i själva verket rör sig om flera olika grupper av mynt, troligen med olika geografiskt ursprung,⁹ och någonting bestämt om myntens funktion kan ännu inte sägas. Med största sannolikhet rör det sig dock inte om kungliga mynt, dels därför att de i typ, vikt etc skiljer sig från de kungliga brakteaterna, dels därför att de - med efterföljande typer - uppträder parallellt med de bevisligen kungliga mynten fram till ca 1270.¹⁰ Vid denna tidpunkt har kungamakten blivit tillräckligt stark för att kunna hävda sitt myntmonopol och därmed satte stopp för LL XX-myntens fortsatta existens.

Så över till handeln som sådan. De som förfäktar handelns betydelse brukar inrikta sig på Gotland och peka på den osedvanligt rika förekomsten av vikingatida silverskatter på ön. Eftersom dessa främst består av utländska (arabiska, tyska och engelska) mynt har man velat se Gotland som en exportör av varor och en importör av mynt.¹¹ Paradoxalt nog vill samma människor ofta se LL XX-mynten som handelsmynt vilka myntats på Gotland som en ersättning för den uteblivna importen av utländska mynt. Gotland ska alltså på mindre än hundra år ha övergått från att vara en storskalig myntimportör till att bli myntexportör.

Andra forskare med t ex Peter Sawyer i spetsen har dock valt att i stället betrakta de vikingatida silverskatterna som ett resultat av plundringståg,¹² en tes som förefaller mig troligare.

För att ett varuutbyte, eller handel, ska äga rum krävs även dels en överskottsproduktion som kan säljas, dels en grupp icke-producenter som

inte kan tillägna sig ett eventuellt överskott genom tvång. En överskottsproduktion var säkert för hand däremot var de presumtiva konsumenterna av denna överskottsproduktion i 1100-talets föga urbaniserade Sverige försvinnande liten. De grupper som vanligen brukar räknas till konsumentgruppen, nämligen fria hantverkare, handelsmän, legosoldater och icke-produktiva andliga grupper som tiggarmunkar och personalen vid domkapitlen, hör alla till hög- och senmedeltidens Sverige.

Hantverkare och handelsmän fick troligen sin försörjning inom de olika rurala stormannahushållen, genom den överskottsproduktion som dessa kunde tillägna sig genom olika former av tvång. Yrkessoldater var en okänd företeelse i Sverige så länge den militära organisationen huvudsakligen baserades på ledungen. Därutöver var många av kyrkans män även direkta producenter (ex församlingspräster och i viss mån cisterciensermunkarna genom sina konverser) eller kunde tvångsmässigt tillägna sig delar av överskottsproduktionen.¹³

För att återvända till själva mynten och myntfynden, så stöder de mitt antagande eftersom de handelsindikerande lösfynden är mycket få.

Eva Svensson
Stockholm

Noter och litteratur

1. Nämda artikel är en sammanfattning av min trebetygsuppsats i Medeltidsarkeologi vid Lunds universitet: "Knut Erikssons (1167-1196) myntning - en studie över de svenska 1100-tals myntens funktion i det dåtida samhället". Presenterad i juni 1985.
2. Ljungkvist, C, META 1987:1-2 s 95.
3. Carlsson, S & Rosén, J, Svensk historia, del 1 (av J Rosén) s 115 ff.
4. Klackenborg, H, Feodalism i Finnveden: biskop Henrik och Berga. Medeltiden och arkeologin. Festskrift till Erik Cinthio, 1986, s 341 f.
5. Bolin, S, Ur penningens historia. 1962, s 140 ff.
6. Mera om problemen kring den ärkebiskopliga myntningen kan bl a läsas i Svensson, E, Ärkebiskopliga mynt i öst och väst. Svensk Numismatisk Tidskrift 87:2, s 38 f.

7. Lagerqvist, L O, Svenska mynt under vikingatid och medeltid samt gotländska mynt. 1970, s 75 ff.
8. Se bl a Jonsson, K, Övergångskedet mellan vikingatiden och medeltiden och uppkomsten av den medeltida myntningen i Sverige ca 1050-1200. Hikuin 11 1985, s 196 ff.
9. Ännu opublicerat forskningsarbete av författaren.
10. Lagerqvist, L O a a s 75 ff.
11. Se bl a Hatz, G, Handel und Verkehr zwischen dem Deutschen Reich und Schweden in der Wikingerzeit, 1974, s 143 ff och Nyhlén, E, Eisen und Silber. Zeitschrift für Archäologie no. 12 1978:2.
12. Se bl a Sawyer, P, Kings and Vikings. Scandinavia and Europe AD 700-1100. 1982, s 125; Carlsson, A, Djurhuvudformiga spännen och gotländsk vikingatid, 1983, s 34 ff; Svensson, E, Secondary elements in three finds from Gotland - a study of the circulation of coins c 1000 - c 1050. Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad 86:9, s 196 ff; Svensson, E, Silverskatter. Urd 86:2-3, s 14 ff.
13. Se ex, Lindkvist, T & Ågren, K, Sveriges medeltid 1985. s 26 ff.

UPPSATSER - MEDELTIDSARKEOLOGI

1976

Anders Ödman, En 1400-tals borg i Lyckå.

1977

Jan Lindh, Medeltida brunnar i Lund.

Kjell Bergman & Ingmar Billberg, Databehandling av fyndmaterialet från Kv St Clemens, Lund

1981

Marit Anglert, Sölvesborg - en medeltida stad.

Anders Löfgren, Bebyggelsen kring S:t Perskyrkan i Uppsala under senmedeltid - Vasatid.

Mats Anglert, Båstad och Luntertun. Två senmedeltida stadsbildningar i Skåne.

1982

Lasse Wallin, Kritpipor som dateringshjälpmedel i historisk arkeologi.

Stina Brattberg, Studier kring en skånsk köpingeort.

Birgitta Lindroth, Osteologisk längd och arkeologisk dokumentation - en metodisk jämförelse.

Adalbjörg Olafsdottir & Grudrun Kristinsdottir, Funderingar kring orsaker till uppkomsten av ödegårdar på Island perioden 1000-1500.

Mette Andersson, Blystycken funna i Sydsandinavien.

1983

Bill Callahan, A Dendrochronological Investigation of the Monk Chairs in the Cathedral of Lund. The Methods and Preliminary Results.

Lena Idestrom, Lunds residenstomter. En jämförelse mellan skriftligt och arkeologiskt källmaterial.

Eivind Claesson, Götalandskapens runstenar. Västergötlands och Östergötlands vikingatida runstenar i ett socialt perspektiv.

1984

Per Lindegård, Borgarna i det medeltida Varend.

Mats Mogren, Spetälska och spetälskehospital i Norden under medeltiden.

Lotta Wihl & Karin Lindeblad, Svartgods från Borgeby och Lund - en jämförelse.

Christina Rosén-Jansson, Textilier som arkeologiska källmaterial.

1985

Rolf Jonsson, Den väpnade ryttaren under dansk medeltid - utveckling och förändring av skyddsvapen.

Eva Svensson, Knut Erikssons (1167-1196) myntning - En studie över de svenska 1100-talsmynten och deras funktion i det dåtida samhället.

Kristian Jansson, Murverksdokumentation - en granskning av kyrkundersökningar i Malmöhus län 1950-1984.

Agneta Hansson & Boel Widell, Myntcirkulation i Skåne under perioden 1095-1319.

Anna-Paula Andersson, Dalby kloster.

Dan Pettersson, Geometriska proportionssystem i romanska kyrkor - en studie av kyrkorna i Harjager och Rönnebergs härader.

Eva Warelius, Gravar med söljor i skånska städer.

1986

Bengt Söderberg, 1500-tals keramik från Avaskär och Halmstad - en jämförelse.

Olof Pettersson, Biskopsborgen i Husaby.

Eric Swanström, Allhelganakyrkan, S:t Per och S:t Hans i Visby. Kyrkor som en medeltida samhällsspegel.

Berit Svensson, Medeltida benediktinerkloster i Skåne.

Magnus Stibeus, Piksborg - inte bara en fogdeborg. Ett medeltida gränsfäste i Finnveden.

Otto Ryding, Medeltida ben- och hornhantverk i Lund. Fynden från tre verkstadstomter.

Hans Westergren, Urnesspännen.

Kristinn Magnússon, Tingsplatser från Islands fristatstid.

1987

Stefan Kriig, Lunds äldsta kyrkogård.

Ulla Silvergren, En stampkopplingsstudie - Svend Estridsens mynttyp Havberg nr 28.

Marie Peterson Sjövik, Dyngge - en medeltida borg i Bohuslän.

Lars Jönsson, Premonstratenserkloster i Norden. En komparativ analys av deras grundplaner.

Anders Jonasson, Medeltida bronsgrytor - lyxprodukt eller vardagsvara.

Petter Jansson, Ta i trä. En undersökning av takstolarna i 9 skånska romanska lantkyrkor.

Ingrid Gustin, Stadskyrkor och urban ekonomi i det medeltida Sverige.

LICENTIATSAVHANDLINGAR

Erik Hofrén, 1963. Studier rörande det medeltida Kalmar.

Egon Thun, 1963. Arkeologiska undersökningar av det medeltida Tommarp.

- Anders W Mårtensson, 1964. Gravar från det äldsta Lund.
- Rikard Holmberg, 1968. Handel och stadsbildningstendenser i öresundsområdet under äldsta medeltid.
- Karin Andersson, 1971. Den vendiska keramiken från Dalby.
- Margareta Weidhagen, 1972. S:t Clemens kyrka och kyrkogård i Helsingborg.

DOKTORSAVHANDLINGAR

- Margit Forsström, 1976. Keramik från Visby. En modell för databehandling av arkeologiskt fyndmaterial från medeltiden.
- Lars Redin, 1976. Lagmanshejdan. Ett gravfält som spegling av sociala strukturer i Skanör.
- Øivind Lunde, 1977. Trondheims fortid i bygrunnen.
- Rikard Holmberg, 1977. Den skånska öresundskustens medeltid.
- Axel Christophersen, 1980. Håndverket i forandring. Studier i horn- og beinhåndverkets udvikling i Lund c:a 1000-1350.
- Barbro Sundnér, 1982. Maglarp. En tegelkyrka som historiskt källmaterial.
- Ingolf Ericsson, 1984. Vom slawischen Burgwall zum deutschen Gut. Studie zur mittelalterlichen Siedlungsgenese im Raum Futterkamp, Holstein.
- Anita Liepe, 1984. Medeltida lantkyrkobygge i Varend.
- Jan-Erik Augustsson, 1985. Keramik i Halmstad ca 1322-1619. Produktion - distribution - funktion.
- Anders Andrén, 1985. Den urbana scenen. Städer och samhälle i det medeltida Danmark.
- Leifh Stenholm, 1986. Ränderna går aldrig ur . En bebyggelsehistorisk studie av Blekinges dansktid.
- Anders Lindahl, 1986. Information through sherds - a case study of the early glazed earthenware from Dalby, Scania.

META

META:s styrelse/huvudredaktion

Mats Anglert

Lars Ersgård

Henrik Klackenber

Anders Lindahl

Anders Reisnert

suppleanter:

Mats Roslund

Märit Thurborg

Meta ges ut som medlemstidning av Medeltidsarkeologiska föreningen. Medlemsskap i föreningen erhålles genom att medlemsavgiften (för år 1988 kr 60:-) insättes på postgironummer 45 32 11-5. Manusbidrag till tidsskriften insändes till Medeltidsarkeologiska föreningen, Lunds universitets historiska museum, Krafts torg 1, 223 50 Lund.

ISSN 0348-7903

INNEHÅLL

Redaktionellt		1
<i>J. Myrdal:</i>	Föremålets formlära -en metoddiskussion	3
<i>B. Bergner:</i>	Hedniska kultplatser och kristna kyrkor i Storsjöbygden.	12
<i>M. Karlsson Lönn:</i>	Hedendom och kristendom -kultkontinuitet från yngre järnålder till medeltid.	33
<i>M. Roslund:</i>	Rapport från metodkonferensen i Borgholm.	46
DEBATT		
<i>E. Svensson:</i>	Knut Eriksson och den feodala penningen - svar till Carsten Ljungkvist	51
LITTERATUR		
Avdelningen för medeltidsarkeologi, Lunds universitet: Lista över doktorsavhandlingar, licentiatsavhandlingar och trebetygs- uppsatser i medeltidsarkeologi.		57